

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNUN UYUMLAŞTIRILMASI

Ali Emrah BOZBAYINDIR*
Gülşah BOSTANCI BOZBAYINDIR**

Araştırma Makalesi

Öz

Avrupa Birliği (AB) müktesebatında (acquis communautaire) ceza ve ceza muhakemesi hukuku sahasında, daha önceki Avrupa Birliği Antlaşmalarından farklı olarak 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'ndan itibaren önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Lizbon Antlaşması ile ceza muhakemesi hukukunda uyumlaştırma faaliyetleri özellikle sanık ve mağdur hakları konusunda gerçekleştirmiştir. Bu alana öncelik verilmesinin nedeni, karşılıklı tanıma ilkesinin hayata geçirilebilmesi için üye devletler arasındaki güvenin güçlendirilmesi ihtiyacıdır. Bu bağlamda, Lizbon Antlaşması m. 82 hükmünde tanınan yetkiye dayanılarak ceza muhakemesinde uyumlaştırma amacıyla bir dizi Direktif kabul edilmiştir. Bu direktifler, tercüman yardımından yararlanma, bilgi edinme, avukat yardımından yararlanma hakkı ve masumiyet karinesine ilişkindir. Mağdur hakları ve çocuk yargılaması konusunda da birer Direktif kabul edilmiştir. Çalışmada direktiflerle getirilen düzenlemeler incelenerek, AB'nin ceza muhakemesi alanındaki işbirliğinden ulusal-üstü bir modele geçiş süreci değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karşılıklı Tanıma İlkesi, Karşılıklı Güven, Uyumlaştırma, Sanık Hakları, Mağdur Hakları.

Harmonization of Criminal Procedure Law in the European Union

Abstract

Significant developments in the European Union acquis communautaire in criminal and criminal procedure law have occurred since the entry into force of the Lisbon Treaty. The harmonisation activities took place, concerning the rights of defendants and victims. The prioritisation of these fields has resulted from the need

* Doç. Dr., Boğaziçi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Usul Hukuku ABD,
E-posta: ali.bozbayindir@boun.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7995-2474.

** Doç.Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Usul Hukuku ABD, E-posta: gulsah.bozbayindir@izu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0602-2713.
Makalenin Gönderilme Tarihi:28/03/2023, Kabul Edilme Tarihi: 02/10/2023

to enhance mutual trust, which is necessary for enforcing the principle of mutual recognition. In this context, several directives were adopted under the authorisation enshrined in Lisbon Treaty. Directives pertain to the right to interpreter, translation, information, the right to assistance of a lawyer, and the presumption of innocence. Study provides an analysis of the ongoing process of transformation from the cooperation model towards a supranational model by examining the provisions of the directives mentioned earlier.

Keywords: *the Principle of Mutual Recognition, Mutual Trust, Harmonisation, Defendant Rights, Victim Rights.*

Giriş

Avrupa Birliği'nde, bütün bileşenleriyle ortak bir ceza kanunu veya ceza muhakemesi kanunu marifetiyle kodifiye edilmiş bir ceza adaleti sisteminden söz edilememektedir. Bununla birlikte, Lizbon Antlaşması olarak adlandırılan, Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın (ABİA) yürürlüğe girmesiyle AB ceza hukukunun yapısal çerçevesinde büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler neticesinde etkin bir Avrupa Ceza Adaleti sisteminin temelini teşkil edecek bir mevzuat altyapısı oluşturulması noktasında önemli mesafeler kat edilmiştir. Öncelikle, Avrupa Birliği Antlaşması 6. madde 1. fıkra uyarınca Birlik Avrupa Birliği Temel Haklar Şartını tanımış; 2. fıkra ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve dolayısıyla bu Sözleşme ile güvence altına alınan temel haklar Birlik hukukunun genel ilkelerinin parçası olmuştur. Bunun neticesi olarak ceza muhakemesine ilişkin AİHS'de yer alan haklar da Birlik hukukunun koruma alanına dâhil edilmiştir. Bu hakların başında ise şüphesiz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 6 ve Avrupa Temel Haklar Şartı m. 47'de düzenlenmiş olan adil yargılanma hakkı gelmektedir. Bu hak şemsiyesi altında da masumiyet karinesi ve savunma hakları gibi bir dizi hak grubu yer almaktadır. Bu haklar, ilgili ulusal hukuk sistemlerinin ceza muhakemesi işleyişi bakımından önemlidir. Buna ilave olarak, Avrupa Birliği Hukuku'nda bu kapsamda yer alan hakların uyumlaştırılması ihtiyacının esas nedeni, üye devletler arasında cezai işlerdeki işbirliğinin temelini teşkil eden karşılıklı tanınma ilkesinin hayata geçirilebilmesi için zorunlu olan karşılıklı güvenin tesisine katkıda bulunmaktır. Böylece, üye devletlerin birbirlerinin ceza adaleti sistemlerinin meşruiyetine olan karşılıklı güvenin sağlanması suretiyle, mahkeme kararlarının karşılıklı tanınması ve cezai işlerde adli yardımlaştırmayı kolaylaştırmak üzere AB kanun koyucusu, ceza muhakemesinde sanık ve

mağdur haklarına ilişkin asgari kuralları ikincil hukuk marifetiyle belirlemiş bulunmaktadır.¹

ABİA 82. maddesi ile Birlik ceza muhakemesi hukuku alanında açık bir yetkiye dayanmak suretiyle asgari kurallar belirleme yetkisine sahip olmuştur. Bu kuralların başında, Avrupa Yakalama Müzekkeresi, hapis ve para cezalarının karşılıklı tanınması, Avrupa Birliği Soruşturma Düzeni gibi karşılıklı tanıma araçlarıyla etkin işbirliği sağlama amacına hizmet eden kurumlar yer almaktadır. Bu kurumlardan Avrupa Yakalama Müzekkeresi, Avrupa sathında savcılık ve mahkemeler tarafından yaygın ve etkin bir şekilde kullanılan bir kurum haline gelmiştir.² Ceza adaleti alanında, bu tür ortak Avrupa kurumlarının kabulü ve uygulanması beraberinde, tüm AB sathında geçerli olacak ceza muhakemesinde asgari standartların uyumlaştırılması ihtiyacını beraberinde getirmiştir.³ Burada Lizbon Antlaşması'ndan önce karşılıklı tanıma ilkesine dayanan çerçeve kararların hatrı sayılır bir yeri bulunmaktadır. Bir üye devlette yargılanan ve verilen hükmün diğer bütün üye devletler tarafından tanınmasına ilişkin olarak en tipik örnek Avrupa Yakalama Müzekkeresidir⁴. Müzekkere karşılıklı tanıma ilkesine dayanan çerçeve kararlardan ilki olma özelliğine sahiptir. Bu dönemde cezai konularda yargı kararlarının karşılıklı tanınması ilkesi uyarınca, Avrupa Birliği üye devletleri arasında yoğun bir işbirliği uygulanmaktaydı. İşbirliği esasına göre ise ceza muhakemesine ilişkin kararların, kural olarak herhangi bir denetime tabi olmaksızın, diğer üye devletlerde de geçerliliği iddia edilebilmeli ve yürürlüğü ileri sürülebilmelidir⁵.

Yasama ve işbirliği tekniği açısından değerlendirildiğinde ise Avrupa ceza adaletinin ne saf bir işbirliği ne de saf bir ulusal-üstü modeli takip ettiği

¹ Martin Böse, "Fundamental Rights Protection", *The Cambridge Companion to European Criminal Law*, ed. Kai Ambos ve Peter Rackow (Cambridge: Cambridge University Press, 2023), 242.

² Dominik Brodowski, "European Criminal Justice- From Mutual Recognition to Coherence", in *20 Years Anniversary of the Tampere Programme*, ed. Sergio Carrera, Deirdre Curtin ve Andrew Geddes (Florence: European University Institute, 2020), 225.

³ Jan Wouters & Michal Ovadek, *The European Union and Human Rights* (Oxford: Oxford University Press, 2021), 160.

⁴ Peter Asp, 'Mutual Recognition and the Development of Criminal Law Cooperation within Europe' in *Harmonisation of Criminal Law in Europe*, ed. EJ Husabo/A Strandbakken, (Antwerpen: Intersentia, 2005), s.26.

⁵ Bernd Hecker, 'Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Ceza Hukuku' Çev: Gülşah Bostancı Bozbayındır, in: *Küresel Bakış Çeviri Hukuk Dergisi*, (Yıl 3, Sayı 11, Ekim 2013), 34.

görülmektedir. Bunun yerine, yakalama müzekkeresinde geleneksel suçluların iadesi rejimine nazaran oldukça sınırlı olarak iadenin reddi sebeplerini içerdiği, ayrıca oldukça güçlü bir işbirliği ve belli alanlarda uyumlaştırmayla birlikte ulusal-üstü uyumlaştırma modelinin benimsendiği görülmektedir. Bu karma model, çalışmamızda ele alacağımız ceza muhakemesinde uyumlaştırmanın birincil hukukta temelini teşkil eden Lizbon Anlaşması m. 82 hükmünde de kendisini göstermektedir ki maddenin Avrupa Birliği'ne ilk kez ceza muhakemesi alanında bireylerin haklarına ilişkin asgari kuralları kabul etme yetkisi sağladığı vurgulanmalıdır. Bu hükmün birinci fıkrası işbirliği modelinde kaleme alınmışken, çalışmamızın esas konusunu teşkil eden ceza muhakemesinde belli alanlarda uyumlaştırma yetkisi tanıyan ikinci fıkra hükmü bir ulusal-üstü modele uygun düşmektedir. Bu nedenle, m. 82 hükmünden de yola çıkarak Avrupa ceza adaletinde bu iki modelin bir arada kullanıldığı karma bir modelin benimsendiği görülmektedir.⁶ Amsterdam Anlaşması döneminde salt işbirliği modeli benimsenen ceza muhakemesi alanında, Lizbon Anlaşması sonrası dönemde en azından belli bir oranda ulusal-üstü modele geçildiği görülmektedir.⁷ Bir başka deyişle, Lizbon Anlaşması öncesi dönemde de hükümetler arası üçüncü sütun faaliyetleri kapsamında hem maddi ceza hem de ceza muhakemesi sahasında mevzuat çıkarılabilmiş, gerçekten bu dönemde, cezai işlerde adli ve polis işbirliği kapsamında yukarıda zikredilen AB yakalama müzekkeresi kurumu ihdas edilmiştir. Buna ilave olarak, Avrupa Polisi (Europol), Adli İşlerde Merkezi Avrupa Teşkilatı (Eurojust) ve Dolandırıcılıkla Mücadele Avrupa Örgütü (OLAF) de anılan dönemde oluşturulmuş kurumlardır. Lizbon Anlaşması'ndan sonra AB'nin sütunlu yapısı terk edilmiş ve önceleri hükümetler arası faaliyetin konusu olan ceza ve ceza muhakemesi hukuku alanında Birlik hukukunun temel ilkelerinden olan karşılıklı tanıma, birincil hukuk seviyesinde kabul edilmiştir.⁸ Bu bağlamda, AB ceza hukuku politikasının en tartışmalı konularından biri, AB sathında savunma ve mağdur haklarını temin eden ortak asgari kuralların getirilmesi olmuştur. Bu konudaki ihtiyacın ardında yatan başlıca sebepler, Tampere'den bu tarafa daha baskıcı ve soruşturma odaklı yaklaşımın dengelenmesi ve üye devletler arasındaki güvenin güçlendirilmesidir. Maddi

⁶ Brodowski, "European Criminal Justice", 229.

⁷ Martin Böse, "Kompetenzen der Union auf dem Gebiet des Straf- und Strafverfahrensrechts", in *Europäisches Strafrecht*, ed. Martin Böse, 2. Auflage (Baden-Baden: Nomos, 2021), 179-180.

⁸ Helmut Satzger, "Grundsätze eines europäischen Strafrechts" in *Europäisches Strafrecht*, ed. Martin Böse, 2. Auflage (Baden-Baden: Nomos, 2021), 63-65.

ceza hukukunun uyumlaştırılmasının güven tesisine katkısı kuşkuyla karşılansa da ceza muhakemesi alanındaki uyumlaştırmanın üye devletler arasında güvenin tesisine katkıda bulunacağı (*trust-building capacity*) genellikle kabul gören bir düşüncedir.⁹ Gerçekten, çalışmamızda değerlendireceğimiz AB ceza muhakemesinde şüpheli ve sanıklar ile mağdur haklarını uyumlaştıran ikincil mevzuatın temel gayesi, AB üyesi devletler arasında güven ve itimadın kuvvetlendirilmesi marifetiyle karşılıklı tanınmanın kolaylaştırılması amacına ulaşılmasıdır.¹⁰

Bu kapsamda çalışmada, 2009 tarihli Lizbon Anlaşması'nın m. 82 hükmünde tanınan yetkiye dayanılarak 2010 yılından itibaren çıkarılan direktiflerle gerçekleştirilen ceza muhakemesinin belli alanlarının uyumlaştırılması konusu ele alınacaktır. Gerçekten, AB mevzuatının ceza muhakemesi hukuku sahasında düzenlemeler yapmaya başlamış olması, 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Lizbon Anlaşmasıyla birlikte zirveye ulaşan siyasal entegrasyonun bir sonucudur. Birliğin temel amaçlarından olan ortak bir hürriyet, güvenlik ve adalet sahasının oluşturabilmesi (m. 3 II EUV) bakımından ceza ve ceza muhakemesi hukuklarının en azından belli bir seviyede uyumlaştırılması ihtiyacı doğal olarak ortaya çıkmıştır.¹¹ Bununla birlikte, söz konusu yetkinin müstakil (self-standing) bir uyumlaştırma yetkisi olmadığı vurgulanmalıdır. Buna göre Birliğin ceza muhakemesindeki uyumlaştırma yetkisi niteliği salt işlevsel nitelikte olup, yalnızca m. 82 f. 1 hükmünde düzenlenmiş olan cezai işlerde adli yardımlaşma ve sınır aşan işlerde adli ve polis işbirliği konularında karşılıklı tanınmanın kolaylaştırılmasının sağlanması amacıyla tanınmıştır.¹² Bir başka deyişle, AB hukukunda ceza muhakemesinde sanık ve mağdur haklarının uyumlaştırılması, karşılıklı tanınma ve bunun zeminini teşkil eden karşılıklı güvenin tesisi gerekçesiyle gerçekleştirilebilecektir. Bu bağlamda, AB'de karşılıklı tanınmanın hayata geçirilmesi, AB'de ceza muhakemesindeki hakların belli bir seviyede uyumlaştırılmasını zorunlu kılmış; deyim yerindeyse, bu haklar gittikçe ceza adaletinde entegrasyonun yaşandığı bir ortamda merkezi bir rol oynamaya başlamıştır.¹³ Aşağıda ele alacağımız ikincil hukuk düzenlemelerinin uygulama kapsamının yalnızca ikili tanıma bağlamındaki vakalara değil salt iç hukuk karakteri taşıyan

⁹ Bkz. Auke Willems, *The Principle of Mutual Trust in EU Criminal Law* (Oxford: Hart Publishing, 2021), 167.

¹⁰ Willems, *The Principle of Mutual*, 171.

¹¹ Bernd Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 6. Auflage (Berlin: Springer, 2021), 7.

¹² Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 257.

¹³ Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 258.

vakalara da uygulanabilir nitelikte olmaları, bu mevzuatın AB üyesi ülkelerin ceza muhakemesi sistemleri üzerinde doğrudan bir etki meydana getirmiş bulunmaktadır.

Bu çerçevede dâhilinde çalışmada öncelikle AB ceza muhakemesi kavramı, AB'nin ceza muhakemesi alanındaki mevzuatında uyumlaştırma çalışmalarının gelişim süreci ana hatlarıyla izah edilecektir. Bu kapsamda Lizbon Anlaşması m. 82 hükmü ve hükmün tanıdığı uyumlaştırma yetkilerinin üzerinde durulduktan sonra, AB sathında sanık haklarının uyumlaştırılması amacıyla hazırlanan Stockholm Programı ve bu program çerçevesinde hazırlanan yol haritası üzerinde durulacaktır. Sonrasında bu yol haritası çerçevesinde 2010-2016 yılları arasında sanık, mağdur ve çocuk yargılamalarına ilişkin ikincil hukuk düzenlemelerinin temel kavramları ve kapsamı izah edilecektir. Kronolojik bir sıra takip etmek suretiyle tercüme ve çevirmenlik desteğine ilişkin direktiften başlamak üzere çocuk yargılamasına ilişkin direktif de dâhil olmak üzere, bu konudaki AB mevzuatının genel görünümü ortaya konulacaktır.

I. Avrupa Birliği Ceza Muhakemesi Kavramı

Avrupa Birliği Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku denildiğinde, ilk akla gelen ulusal ceza hukuklarıyla uyumlu olan ve bütün üye devletlerde doğrudan uygulanan normlar bütünü şeklinde anlaşılması olmaktadır. Birlik tarafından oluşturulan, usuli ve maddi ceza hukuku normlarını ve bununla beraber ulusal hukuktaki uyumlaştırmayı kapsayan bir çerçeve olarak nitelendirilebilir. Ancak bu anlamda tüm üye ülkelerde yeknesak olarak uygulanan bir ceza muhakemesi sistemi bulunmamaktadır¹⁴. Bunun yerine Avrupa Birliği sathında ceza muhakemesi hukuku, Avrupa Birliği mevzuatındaki uyumlaştırma faaliyetlerine ve gittikçe artan Avrupa etkisine rağmen halen büyük ölçüde ulusal hukukların inhisarındadır.¹⁵ Avrupa Birliği üyesi ülkeler, Roma hukukundan, Aydınlanma Felsefesi etkisindeki dönemden günümüze uzanan ortak bir hukuk mirasını paylaşıyor olmalarına rağmen, ceza hukuku sistemleri arasında çok önemli farklılıklara sahiptir. Bu farklar kendisini ceza muhakemesinin yürüyüşü, sanık, tanık ve mağdurların hukuki statüleri, müdafî hakları ve ispat hukuku sahalarında göstermektedir. Ceza muhakemesinin süjelerinin oynadıkları ve bunların ağırlığı arasında da

¹⁴ Gülşah Bostancı Bozbayındır, *Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Birliği Ceza Hukuku*, (Ankara: Adalet, 2019), 21.

¹⁵ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 387.

hatırı sayılır farklar söz konusudur. Örneğin, bir ülkede soruşturma aşamasında savcılık ve polisin ağırlığı söz konusuysen bir başka Birlik üyesi ülkede soruşturma hakimi bu rolü üstlenmiştir.¹⁶ Bununla birlikte, bilhassa 2009 tarihli Lizbon Anlaşması'ndan günümüze kadar olan süre zarfında gerek maddi gerekse ceza muhakemesi hukuku alanında Birlik hukuku hatırı sayılır bir gelişim göstermiştir. Deyim yerindeyse ceza hukukundaki bu "Avrupalılaşıma" rüzgârı, salt Birlik müktesebatı (*aquis communautaire*) ile sınırlı olmayan, buna ilave olarak Avrupa Konseyi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Mahkemesi'nin veya AB üyesi olmayan ülkelerle gerçekleştirilen adli ve polis uluslararası işbirliği gibi kaynaklardan da beslenmektedir.¹⁷

Günümüze gelindiğinde AB ceza hukuku kavramı, nevi şahsına münhasır Birliğin ceza hukuku mevzuatı, bölgesel uluslararası hukuk (*regionales Völkerrecht*) ve bunların etkisiyle ortaya çıkmış ulusal mevzuatı kapsayan bir kaynak çeşitliliğine sahip müstakil bir hukuk sahası niteliği kazanmış durumdadır.¹⁸ Bir anlamda aynı zamanda bir Avrupa Birliği reformu niteliği taşıyan Lizbon Anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle birlikte, Avrupa Birliği Ceza Hukukunda önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma 82. maddesi ile Birlik ceza muhakemesi hukuku alanında açık bir yetkiye dayanmak suretiyle minimum kurallar belirleme imkânına sahip olmuştur. Bu kurallar usuli haklar, mağdur hakları ve üye devletler arasında delillerin karşılıklı kabul edilebilirliğine ilişkin kuralların yanı sıra 83. maddede belirtilen alanlara ilişkin kurallardır. Bunların başında da çalışmanın konusunu teşkil eden, ikincil mevzuat marifetiyle ceza muhakemesinde sanık ve mağdur haklarının uyumlaştırılması olmuştur.¹⁹

II. Ceza Muhakemesinde Uyumlaştırma Mevzuatının Gelişimi

Lizbon Anlaşmasıyla birlikte cezai işlerde işbirliği sahası, çok farklı bir hukuki zemine kavuşmuş bulunmaktadır. Bir reform anlaşması niteliğindeki Lizbon Anlaşması adli işbirliğini genişletmiş ve daha açık düzenlemelere

¹⁶ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 387.

¹⁷ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 3-5.

¹⁸ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 5-6.

¹⁹ Valsamis Mitsilegas, *EU Criminal Law* (Oxford: Hart Publishing, 2022), 254.

kavuşturmuştur.²⁰ Önceki dönemde bu alanda hükümetler arası işbirliği temel teşkil ederken, ABİA 82. madde hükmüyle beraber bu alan tabiri caizse ulusal-üstü bir hukuk sahası haline getirilmiştir (*Supranationalisierung*).²¹ Bu değişimin en önemli sonuçları arasında artık bu sahada tamamen Birlik hukukunun önceliği ilkesinin geçerli olması ve bu nedenle ulusal ceza muhakemesi hukukunun Birlik hukukuna uygun bir şekilde yorumlanması önde gelmektedir.²² Birlik hukukunun önceliği ilkesi gereğince, Birlik hukuku ile ulusal hukuk arasında herhangi bir çatışma olması durumunda, Birlik hukukunun ulusal hukuka göre öncelikli olarak uygulanması söz konusu olacaktır.²³ Buna ilave olarak, Birlik birincil hukukun tanıdığı bu yetki nedeniyle ceza muhakemesi hukuku alanında tüzük dâhil olmak üzere tüm ikincil mevzuat türlerinde yasama faaliyetinde bulunabilecektir. Keza, daha ziyade aşağıda görüleceği gibi direktiflerle düzenlenen ceza muhakemesi alanında, bu mevzuat önceki dönemdeki çerçeveye kararların aksine belli şartlar dâhilinde doğrudan uygulama kabiliyeti dahi bulabilecektir. Bu sınırlı da olsa doğrudan uygulanabilme kabiliyeti, bilhassa sanığa doğrudan tanınan birtakım hakların açıkça tanımlandığı direktiflerin vaktinde iç hukuka aktarılmadığı durumlarda pratik bir önem kazanabilecektir.²⁴

Bir bakıma ceza muhakemesinin Avrupalılaşması olarak adlandırılabilir bu süreçte üç önemli unsur ya da mekanizma mevcuttur. Bunlar; yukarıda ifade edilen ulus ötesi işbirliği kapsamında yargı kararlarının karşılıklı olarak tanınması; ulus ötesi yürütülen soruşturmalarda polis ve ceza soruşturması makamlarının Europol gibi kurumlar marifetiyle ulusal-üstü seviyede birbiriyle bağlanması ve nihayet çalışmamızın esas konusunu teşkil eden ceza muhakemesinde özellikle sanık ve mağdur haklarına ilişkin mevzuatın asgari uyumlaştırılmasıdır

²⁰ Markus Kotzur & Janwillem van de Loo, in Vertrag über die Arbeitsweise der Europäischen Union Kommentar, ed. Rudolf Geiger, Daniel-Erasmus Khan, Markus Kotzur ve Lando Kirchmair, 7. Auflage (München: C. H. Beck, 2023), AEUV Art. 82 kn. 1.

²¹ Helmut Satzger, in Beck'sche Kurz Kommentare, Vertrag über die Europäische Union, Vertrag über die Arbeitsweise der Europäischen Union, Charta der Grundrechte der Europäischen Union (EUV/AEUV), ed. Rudolf Streinz ve Walther Michl, 3. Auflage 2018 (München: C. H. Beck, 2018) AEUV Art. 82 kn. 1; Kotzur ve van de Loo, AEUV Art. 82 kn. 2.

²² Martin Böse, in EU-Kommentar, ed. Ulrich Becker, Armin Hatje, Johann Schoo ve Jürgen Schwarze, 4. Auflage (Baden-Baden: Nomos, 2018) AEUV Art. 82 kn. 3,

²³ Birlik hukukunun önceliği ilkesi hakkında bkz: Bostancı Bozbayındır, *Avrupa Birliği Ceza Hukuku*, 97 vd.

²⁴ Satzger, AEUV Art. 82 kn. 1; ayrıca bkz. Böse, AEUV Art. 82 kn. 4.

(*Mindestangleichung*).²⁵ Ceza muhakemesindeki uyumlaştırmanın birincil hukuktaki dayanağını teşkil eden Lizbon Anlaşması 82. madde hükmünün ceza muhakemesinde uyumlaştırmanın kapsam ve şeklini belirleyen kısmı şu şekildedir:

1. Birlik içinde cezai konularda işbirliği mahkemelerin verdiği hükümlerin ve diğer kararların karşılıklı tanınması ilkesine (*the principle of mutual recognition*) dayanır. Bu işbirliği, 2. paragraf ve 83. maddede belirtilen alanlarda üye devletlerin kanun ve düzenlemelerinin yakınlaştırılmasını içerir.

Avrupa Parlamentosu ve Konsey, olağan yasama usulüne uygun olarak, aşağıdaki konularda şu tedbirleri alır:

- a) Mahkemelerin verdiği her türlü hüküm ve kararın, tüm Birlik tarihinde tanınmasını sağlayacak kural ve usulün tesis edilmesi;
 - b) Üye devletler arasında ihtilafların önlenmesi ve çözümü;
 - c) Yargı mensupları ve adli personelin eğitiminin desteklenmesi;
 - d) Üye devletlerin yargısal ve muadil makamları arasında, ceza davalarında ve kararların tenfizi konusunda işbirliğinin kolaylaştırılması.
2. Mahkemelerin verdiği hükümlerin ve diğer kararların karşılıklı tanınması (mutual recognition) ve sınır ötesi boyutu olan cezai konularda polis ve adli işbirliğinin kolaylaştırılması için gerekli olduğu ölçüde, Avrupa Parlamentosu ve Konsey, olağan yasama usulüne uygun hareket ederek, direktifler vasıtasıyla asgari kuralları belirleyebilir. Bu kurallar, üye devletlerin hukuk gelenekleri ve hukuk sistemleri arasındaki farklılıkları dikkate alır. Bu kurallar, aşağıdaki konularla ilgilidir:
 - a) Üye devletler arasında delillerin karşılıklı kabul edilebilirliği;
 - b) Kişilerin ceza muhakemesindeki hakları;
 - c) Suç mağdurlarının hakları;
 - d) Konsey tarafından daha önce bir kararla belirlenmiş olan ceza muhakemesinin başka özel veçheleri. Bu nevi bir kararın kabulü için Konsey, Avrupa Parlamentosu'nun onayını aldıktan sonra

²⁵ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 388.

oy birliğiyle hareket eder. Bu paragrafta belirtilen asgari kuralların kabul edilmesi, üye devletlerin kişiler hakkında daha yüksek seviyede bir koruma sağlamaya devam etmelerine veya böyle koruma getirmelerine engel teşkil etmez.

Maddenin sistematik yapısı incelendiğinde, birinci fıkrada, AB içinde cezai işlerde adli yardımlaşmada karşılıklı tanıma ilkesinin; ikinci fıkrada ise karşılıklılık ilkesinin hayata geçirilmesi bakımından önem arz eden alanlarda ceza muhakemesi normlarının uyumlaştırılması konusunun düzenlendiği görülmektedir.²⁶ Görüleceği üzere, birinci fıkra hükmünde üye devletlerin mahkeme kararlarının karşılıklı olarak tanınması, üye devletler arasındaki yetki ihtilaflarının çözümü ve meslek içi eğitim gibi konularda işbirliğinin esasları düzenlenmiştir. ABİA m. 82/2. fıkra ise maddi ceza hukukuna ilişkin 83. madde hükmü benzeri bir uyumlaştırma yetkisi niteliğindedir. Bu bağlamda, m. 82 f. 1 hükmü ile m. 82 f. 2 hükümlerinin birbirini dışlamaktan ziyade tamamlayıcı nitelikte oldukları vurgulanmalıdır. Aşağıda da ele alınacağı üzere, uyumlaştırma ancak karşılıklı tanımanın kolaylaştırılması işlevini sağlayacak ölçüde gerçekleştirilecektir.²⁷ Buna ilave olarak, m. 82 f. 2’de düzenlenen “bu kurallar, üye devletlerin hukuk gelenekleri ve hukuk sistemleri arasındaki farklılıkları dikkate alır” cümlesi de yedeklik ve orantılılık ilkelerinin bir ifadesidir.²⁸

AB ceza hukukunun temel ilkelerinden olan karşılıklı tanımanın etkin bir şekilde uygulanabilmesi bakımından tarafların birbirine, ulusal hukuk düzenlerinin hukuk devleti ilkelerine uygun olarak ceza muhakemesinde asgari hakları garanti ettiğine güven duyması elzemdir.²⁹ Gerçekten zikredilen hükmün birinci fıkrası, AB’de cezai işlerdeki işbirliği programının esasını ifade etmektedir. Bu işbirliğinin temelini de karşılıklı tanıma ilkesi teşkil etmektedir.³⁰ Buna göre, yalnızca üye ülkelerin yargı mercileri değil, aynı zamanda ceza muhakemesine dâhil olan tüm kişilerin, bir başka üye ülke yargı mercilerinin vermiş olduğu kararları, kendi ülkelerinde verilmiş kararlar gibi nitelendirmeleri ve adil yargılanma ilkesine uygun bir şekilde

²⁶ Robert Esser, *Europäisches und Internationales Strafrecht*, 2. Auflage (München: C. H. Beck, 2018), 103; Satzger, “Grundsätze eines europäischen Strafrechts”, 65-66.

²⁷ Esser, *Europäisches und Internationales Strafrecht*, 105.

²⁸ Esser, *Europäisches und Internationales Strafrecht*, 105; İlkeler hakkında ayrıntılı izah için bkz: Bostancı Bozbayındır, *Avrupa Birliği Ceza Hukuku*, 228.

²⁹ Böse, AEUV Art. 82 kn. 46.

³⁰ Gudrun Hochmayr, in *Frankfurter Kommentar zu EUV, GRC und AEUV*, ed. Matthias Pechstein, Carsten Nowak ve Ulrich Häde, Band II (Tübingen: Mohr Siebeck, 2017), AEUV Art. 82 kn. 1.

muamele görmeleri gereklidir.³¹ Bir başka deyişle, karşılıklı tanınma ilkesi bir üye devlette verilen bir yargı kararının, bir başka üye devlette içeriği incelenmeksizin geçerli sayılması ve ilgili kararın gereğinin yerine getirilmesine temel teşkil etmektedir. Esasen burada söz konusu olan adli işlerde karşılıklı yardımlaşmanın, oldukça kolaylaştırılmış ve hızlandırılmış bir görünüm biçimidir.³² Özellikle, AB üyesi vatandaşların serbest dolaşımı neticesinde kendi ülkeleri dışında yaşayan vatandaşların sayısının artmış olması, ceza yargılamasındaki haklar konusunda müşterek asgari kriterlerin belirlenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.³³ Buna karşılık, bir hukuki ilke olarak karşılıklı tanınma ilkesi doğrudan uygulanabilir nitelikte olmadığından, ikincil mevzuat marifetiyle somutlaştırılması gerekmektedir.³⁴ Bu ihtiyaca cevap vermek ve Avrupa Konseyi'nin daha önce 1999 tarihli Tampere programında belirlediği adli işlerde işbirliğinin temel taşı (*Eckstein*) olarak tavsif edilen karşılıklı tanınma ilkesini ceza muhakemesi alanında hayata geçirmek amacıyla, 10-11 Aralık 2009 tarihli Stockholm Programı'nda Konsey, Lizbon Anlaşması yürürlüğe girmezden bir gün önce, ceza muhakemesinde şüpheli ve sanık statüsündeki kişilerin usuli haklarının güçlendirilmesi konusunda bir yol haritası benimsemiştir.³⁵ Ceza muhakemesinde kabul edilecek mevzuata ilişkin programı belirleyen yol haritası şu konularda tedbirler alınmasını öngörmektedir:

- a) Tercüme ve çeviri desteğine ihtiyacı olanların, bu ihtiyacını giderecek bir düzenleme;
- b) Şüpheli ve sanığın, kendilerine yöneltilen suçlamaları öğrenmelerini ve bu konudaki haklarını içeren bir düzenleme;
- c) Adli yardım ve tavsiye hakkını belli sınırlar dâhilinde sağlayacak bir düzenleme;

³¹ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 413.

³² Hochmayr, AEUV Art. 82 kn. 5.

³³ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 413.

³⁴ Hochmayr, AEUV Art. 82 kn. 5.

³⁵ Resolution of the Council of 30 November 2009 on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in criminal proceedings [2009] Official Journal C295/1; ayrıca bkz. Willems, *The Principle of Mutual Trust*, 170; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 259; Oliver Suhr, in *EUV/AEUV Der Verfassungsrecht der Europäischen Union mit Europäischer Grundrechtecharta*, ed. Christian Calliess ve Matthias Ruffert, 5. Auflage (München: C. H. Beck, 2016) AEUV Art. 82 kn. 42; Hochmayr, AEUV Art. 82 kn. 6; Satzger, AEUV Art. 82 kn. 9; Böse, "Fundamental Rights Protection", 243.

- d) Gözaltındaki şüphelilerin akraba, işveren ve konsolosluk yetkilileriyle görüşmelerine imkân sağlayan bir düzenleme;
- e) Kırılğan durumda olan şüpheli veya sanıklara özel korumalar sağlayan bir düzenleme;
- f) Tutuklama hakkında bir Yeşil Kitap (Green Paper).³⁶

Birlik bu yol haritasındaki mevzuat düzenlemelerinin yapılması noktasında tedrici bir yöntem izlemiş, bu aşamalı yöntem (step-by-step approach) neticesinde de ceza muhakemesindeki temel haklara ilişkin detaylı, tematik bir ikincil mevzuat yapısı ortaya çıkmıştır.³⁷ Konu hakkında yapılan düzenlemelerde yol haritası büyük ölçüde takip edilse de yukarıdaki sıralama sıkı bir şekilde takip edilmemiştir.³⁸

ABİA m. 82 hükmüyle de karşılıklı tanıma ilkesi, cezai işlerde işbirliğinin temeli olarak ilk defa birincil hukukta kabul edilmiş bulunmaktadır.³⁹ Gerçekten, karşılıklı tanıma bir hukuk düzeninde mahkeme ve diğer yetkili organlar tarafından verilen kararların, bir başka hukuk düzeninde büyük ölçüde otomatik olarak kabul edilmesidir. Bu durum, Avrupa ulus devletleri arasında geçmişte cari olan adli yardımlaşma modeline nazaran oldukça farklı ve geniş kapsamlı bir işbirliği anlamına gelmektedir. Karşılıklı tanımadan önceki dönemlerde, adli yardımlaşma ilgili devletin takdir yetkisinde olan ve sağlanması halinde de görevden ziyade bir lütuf olarak görülen bir faaliyet niteliğindedir. Bu tür kararlarda son karar mercii de genellikle yürütme makamlarıdır. Klasik suçluların iadesi rejimi ve adli yardımlaşma bu şekilde gerçekleştiriliyordu.⁴⁰ Gerçekten önceleri hükümetler arası işbirliği esasının geçerli olduğu, 20.04.1959 tarihli Cezai İşlerde Karşılıklı Adli Yardım Avrupa Sözleşmesi ve 23.8.2005 tarihinde yürürlüğe giren Ceza İşlerinde Adli Yardımlaşmaya Dair Avrupa Sözleşmesi bu alanı düzenleyen uluslararası sözleşmelerdir.⁴¹ Hâlihazırda Birlik üyesi ulus devletlerin üçüncü ülkelerle yürüttüğü suçluların iadesi rejimi de bu

³⁶ John R Spencer, "EU Criminal Law" in *European Union Law*, ed. Catherine Bernard ve Steve Peers, 2. Ed. (Oxford: Oxford University Press, 2017), 788; Wouters ve Ovadek, *The European Union and Human Rights*, 162; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 259.

³⁷ Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 259-260.

³⁸ Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 260.

³⁹ Hennig Rosenau ve Szabolcs Petrus, in *Europäisches Unionsrecht*, ed. Christoph Vedder ve Wolff Heintschel von Heinegg, 2. Auflage (Baden-Baden: Nomos, 2018), AEUV Art. 82 kn. 1; Böse, AEUV Art. 82 kn. 13.

⁴⁰ Spencer, "EU Criminal Law", 778.

⁴¹ Satzger, AEUV Art. 82 kn. 6.

duruma örnek teşkil etmektedir. Bu çerçevede, klasik adli yardımlaşma ve suçluların iadesinin bir talep modeline (*request model*), AB hukukundaki karşılıklı tanınmanın ise bir emir modeline (*order model*) istinat ettiği ifade edilmektedir. Bu geçiş ihtiyacı, egemen devletlerin işbirliği esasına dayanan geleneksel adli yardımlaşma hukukunun, artık tek bir hukuk düzeni olan Avrupa Birliği için uygun veya yeterli bir işbirliği modeli olmamasıyla izah edilmektedir.⁴² Gerçekten, geleneksel suçluların iadesi hukukunda klasik iadenin reddi gerekçeleri ilgili suçun her ülkede suç teşkil etmesi ve ülke vatandaşlarının iade edilmezliği ilkeleri bu sistemik uyumsuzluğu gözler önüne sermektedir. Esasen, geleneksel suçluların iadesi sistemi yerine üye ülke mahkeme kararlarının için esasına girmeksizin tenfizini sağlayan AB yakalama müzekkeresi bu sahada bir paradigma değişimini beraberinde getirmiş ve bu nedenle münakaşalara sebebiyet vermiştir.⁴³ AB yakalama müzekkeresinin de esasını teşkil eden karşılıklı tanıma ilkesi, bir başka ülkenin ceza mahkemesinin kararlarına, ulusal hukuktaki bir mahkemenin sahip olduğu statünün tanınması anlamına gelmektedir.⁴⁴

Bu noktada, esasen ortak pazarın ihtiyaçlarını karşılamak üzere ihdas edilen karşılıklı tanıma ilkesinin cezai işler bakımından da kabul edilmesinin başından itibaren tenkide uğradığı ifade edilmelidir. Bu eleştirilerin temel dayanağı, ortak pazarın sağlıklı işlemesi ve iktisadi anlamda mübadele kolaylığını sağlayan karşılıklı tanınmanın, ceza ve ceza muhakemesi sahasında tüm Birlik sathında geçerli olan mahkeme kararları marifetiyle esasen hürriyeti kısıtlayıcı bir işlev üstlenmiş olmasıdır.⁴⁵ Gerçekten, karşılıklı tanıma ilkesi çok sınırlı hallerde sanığın yararına bir işlev görmektedir. Bu sınırlı hallere örnek olarak, kişinin hapis cezası ve denetimli serbestlik tedbirlerini kendi memleketi olan üye devlette çekmesi imkânı verilebilir.⁴⁶ Bunun dışında, başka bir ülkede çıkarılan yakalama müzekkeresinin muhatabı olan kişinin, sınırlı bir hukuki korumaya sahip olduğu vurgulanmalıdır. Zira genellikle kişi kendisi hakkında müzekkere çıkaran ülkenin ne dili ne hukuk sistemi ne de hukuki korunma imkânları hakkında bilgi sahibidir. Keza, kişinin müdafî yardımından yararlanıp yararlanamayacağı da belirsizdir. Buna ilave olarak, cezai takibatta en geniş imkânı sunan üye ülkelerin seçilmesi (*forum shopping*) ihtimali de yabana

⁴² Satzger, AEUV Art. 82 kn. 7.

⁴³ Satzger, AEUV Art. 82 kn. 7; Kotzur ve van de Loo, AEUV Art. 82 kn. 6.

⁴⁴ Spencer, 'European Criminal Law', 778.

⁴⁵ Hochmayr, AEUV Art. 82 kn. 11; Rosenau/Petrus, AEUV Art. 82 kn. 3; Satzger, AEUV Art. 82 kn. 11.

⁴⁶ Hochmayr, AEUV Art. 82 kn. 11.

atılmamalıdır.⁴⁷ Öğretideki bir görüşe göre de karşılıklı tanıma ilkesinin ne sanığın lehine ne de aleyhine sonuç doğuran, tarafsız bir model olduğu (“*neutrale-Modell*”) şeklindedir.⁴⁸ İkincil hukukta, ceza muhakemesindeki temel haklara ilişkin uyumlaştırma faaliyetiyle birlikte, karşılıklı tanıma ilkesine yöneltilen bu eleştirilerin dikkate alındığı ve karşılıklı güvenin tesisi için gayret sarf edildiği görülmektedir.⁴⁹ Gerçekten, karşılıklı tanıma ilkesinin temelini karşılıklı güven (*mutual trust*) teşkil etmektedir.⁵⁰ Bir başka deyişle, kişilerin hürriyetini kısıtlayan tedbirleri ve mahkeme kararlarının tüm Birlik sathında içerik denetimi yapılmaksızın tenfizi, asgari ceza muhakemesi kıstasları ve garantilerinin tesis edilmesini zorunlu kılmaktadır.⁵¹ Bu bağlamda, ceza muhakemesinin uyumlaştırılmasının da işte bu karşılıklı tanıma ilkesinin hayata geçirilmesi bakımından elzem olan karşılıklı güvenin tesisi bakımından tamamlayıcı bir niteliği söz konusudur. Bir başka deyişle, burada nihai amaç yeknesak ya da yekpare bir Avrupa ceza muhakemesi kanununa ulaşılması değil; karşılıklı tanıma ve işbirliğinin zeminini teşkil edecek asgari hukuki garantilerin tesisidir. Bu çerçevede, ceza muhakemesinde uyumlaştırma ancak karşılıklı tanıma ve polis ve adli işlerde yardımlaşma bakımından zorunlu olan hallerle sınırlıdır.⁵² M. 82 II hükmünde de açıkça sayılan uyumlaştırma sahaları olmak üzere üye devletler arasında delillerin karşılıklı kabul edilebilirliği, kişilerin ceza muhakemesindeki hakları ve suç mağdurlarının hakları sayılmıştır.⁵³ Bunlardan delillere ilişkin uyumlaştırma yetkisi, esasen bir başka üye devlette bir suça ilişkin elde edilmiş olan delillerin, “*locus regit actum*” ilkesi uyarınca diğer bir üye ülkede kullanılıp kullanılmayacağı ve buna ilişkin şartlara hususunda asgari uyumlaştırma yetkisini ihtiva etmektedir.⁵⁴

Mevcut ceza muhakemesinin uyumlaştırmasına ilişkin mevzuat, sanık ve mağdur haklarına ilişkin direktiflerden müteşekkildir. Sanık haklarına ilişkin Avrupa’da asgari garantiler Avrupa Temel Haklar Şartı m. 47-50 ve AİHS m. 6 f. 2 hükmünde düzenlenmiştir. AB’de ceza muhakemesinde sanık haklarının uyumlaştırılması ise Aralık 2009 tarihli Stockholm Programı ile

⁴⁷ Hochmayr, AEUV Art. 82 kn. 12; AEUV Art. 82 kn. 4.

⁴⁸ Böse, AEUV Art. 82 kn. 15.

⁴⁹ Böse, AEUV Art. 82 kn. 15-16.

⁵⁰ Spencer, ‘*European Criminal Law*’, 779.

⁵¹ Hochmayr, AEUV Art. 82 kn. 13.

⁵² Hochmayr, AEUV Art. 82 kn. 24.

⁵³ Böse, “*Kompetenzen der Union*”, 187-188.

⁵⁴ Suhr, AEUV Art. 82 kn. 38-39; Satzger, AEUV Art. 82 kn. 49; Böse, AEUV Art. 82 kn. 44; Esser, *Europäisches und Internationales Strafrecht*, 110.

belirlenen yol haritasıyla şekillenmiştir.⁵⁵ 20 Nisan 2010 tarihinde de AB Komisyonu Stockholm Programı'nın hayata geçirilmesi için bir eylem planı benimsemiş; bu kapsamda sanık haklarının yanı sıra mağdur haklarının da güçlendirilmesinin acilen gerçekleştirilmesi düşüncesi hâkim olmuştur. Bunun üzerine Konsey, 10 Haziran 2011 tarihinde mağdur haklarının güçlendirilmesi hakkında bir yol haritası benimsemiştir.⁵⁶ Benzer şekilde, üye devletlerde benzer hukuk devleti standartlarının sağlanması amacıyla, 2021-2017 yılları arasında uygulanacak olan adalet programı, 2021/693 sayılı Tüzükle kabul edilmiş bulunmaktadır.⁵⁷

Birincil hukukta yukarıda zikredilen Lizbon Anlaşması m. 82 II hükmündeki yetkiye istinaden, bu yol haritalarına uygun bir şekilde 2010 ve 2016 yılları arasında bir dizi direktif kabul edilmiştir. Aşağıda ele alınacak olan bu direktiflerin kronolojik sıralaması şu şekildedir:

- Avrupa Parlamentosu ve Konsey'in 2010/64/EU sayı ve 20.10.2010 tarihli, ceza muhakemesinde tercüman ve çeviri hizmetlerinden yararlanma hakkına ilişkin direktif;
- Avrupa Parlamentosu ve Konsey'in 2012/13/EU sayı ve 22.05.2012 tarihli, ceza muhakemesinde bilgi hakkına ilişkin direktif;
- Avrupa Parlamentosu ve Konsey'in 2012/29/EU sayı ve 25.10.2012 tarihli, suç mağdurlarının haklarına, desteklenmelerine ve korunmalarına ilişkin asgari standartların belirlenmesine ilişkin direktif (bu direktif aynı zamanda 2001/220/JHA sayılı Konsey Çerçeve Kararı'nın yerini almıştır);
- Avrupa Parlamentosu ve Konsey'in 2013/48/EU sayı ve 22.10.2013 tarihli, ceza muhakemesinde ve Avrupa yakalama müzakeresi usulünde avukattan yararlanma hakkı ile üçüncü kişilerin hürriyetten yoksun bırakılma hakkında bilgilendirilmesi ve hürriyetten yoksun kaldığı sırada üçüncü kişiler ve konsolosluk yetkilileriyle iletişime geçebilme hakkına ilişkin direktif;

⁵⁵ Satzger, AEUV Art. 82 kn. 52; Böse, AEUV Art. 82 kn. 48; Esser, *Europäisches und Internationales Strafrecht*, 115.

⁵⁶ Rosenau&Petrus, AEUV Art. 82 kn. 5; Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 413; Satzger, AEUV Art. 82 kn. 52.

⁵⁷ Regulation (EU) 2021/693 of the European Parliament and the Council of 28 April 2021; ayrıca bkz. Kotzur ve van de Loo, AEUV Art. 82 kn. 4.

- Avrupa Parlamentosu ve Konsey'in 2016/343 sayı ve 09.03.2016 tarihli, masumiyet karinesine ve yargılamada, hazır bulunma hakkının belli veçhelerinin güçlendirilmesine ilişkin direktif;
- Avrupa Parlamentosu ve Konsey'in 2016/800 sayı ve 11.05.2016 tarihli, ceza muhakemesinde şüpheli veya sanık statüsünde olan çocukların yargılanmasındaki usule ve garantilere ilişkin direktif;
- Avrupa Parlamentosu ve Konsey'in 2016/1919 sayı ve 26.10.2016 tarihli, ceza muhakemesinde şüpheli veya sanık sıfatını ve Avrupa yakalama müzekkeresi kapsamında bir başka üye ülke tarafından iadesi istenen kişilerin adli yardımdan yararlanmasına ilişkin direktif.⁵⁸

Görüldüğü üzere, ceza muhakemesindeki haklara ilişkin Birlik mevzuatı, nitelik ve nicelik bakımından belli bir olgunluğa ulaşmış bulunmaktadır. Başlangıç itibarıyla, tercümandan yararlanma ve bilgi edinme hakkı direktiflerinde olduğu gibi daha sınırlı bir alan düzenlenmiştir. Devamında ise her ne kadar müteakip direktifler “asgari standartlar” olarak isimlendirilmişse de bunların Birlik üyesi ülkelerin ceza muhakemesi sistemleri üzerinde hatırı sayılır bir etki meydana getireceği öngörülmektedir. Bu kapsamda, avukat hakkından yararlanma, adli yardım ve masumiyet karinesine ilişkin direktifler başı çekmektedir.⁵⁹ Bununla birlikte Direktifler, çok sayıda istisna hükmü içeriyor olmaları ve bazı üye ülke standartlarının gerisinde kaldıkları eleştirisine uğramıştır.⁶⁰ Bu noktada vurgulanması gereken bir husus da anılan direktiflerin yalnızca iki üye ülkeyi ilgilendiren ceza yargılamalarına değil; fakat aynı zamanda sadece ulusal niteliği olan ve bir üye devlette gerçekleşen yargılamalara da uygulanmalarıdır.⁶¹ Direktiflerin iç hukuka uygulanma süreçleri büyük ölçüde tamamlanmış olsa da bu gibi ihlaller bakımından AB Komisyonunun yetkili olduğu hatırlanmalıdır. Buna ilave olarak, öğretide bir üye devletin anılan direktifleri uygulamaması halinde doğrudan etki (direct effect) doktrini çerçevesinde, şüpheli veya sanıkların kendilerine bu mevzuatta tanınan hakları doğrudan iddia edebilecekleri ifade edilmektedir.⁶²

⁵⁸ Ayrıca bkz. Hochmayr, AEUV Art. 82 kn. 27; Satzger, AEUV Art. 82 kn. 53-58; Esser, *Europäisches und Internationales Strafrecht*, 115-116; Böse, “Fundamental Rights Protection”, 243-245.

⁵⁹ Valsamis Mitsilegas, “The European Union and the rights of individuals in criminal proceedings”, in *The Oxford Handbook of Criminal Process*, ed. Darryl K. Brown, Jenia I. Turner ve Bettina Weisser (Oxford: Oxford University Press, 2019), 116.

⁶⁰ Rosenau/Petrus, AEUV Art. 82 kn. 18.

⁶¹ Spencer, ‘*European Criminal Law*’, 789.

⁶² Spencer, ‘*European Criminal Law*’, 789; Satzger, AEUV Art. 82 kn. 1.

III. Sanık Haklarına İlişkin Mevzuat

Ceza muhakemesi hukukunun bir süjesi olan sanığın gerek ulusal mevzuatlarda gerekse Avrupa Birliği mevzuatında temel hakları açık ve kapsamlı bir biçimde düzenlenmiştir. En başta sanığın adil yargılanma hakkı çerçevesinde kanunla kurulmuş olan bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde makul sürede yargılanma hakkı bulunmaktadır.⁶³ Bu kapsamda diğer bütün haklar adil yargılanma hakkının adeta birer tamamlayıcısıdır. Sanık hakkında gerçekleştirilecek aleni yargılamalarda savunma hakkının tam olarak sağlanmış olması gerekmektedir. Bu nedenle savunma hakkı da adil yargılanma hakkına benzer bir biçimde direktiflerde birçok hakkı barındıran bir biçimde düzenlenmiştir. Bu hak kapsamında direktiflerde yer alan müdafiden yararlanma hakkı, sessiz kalma hakkı olarak da ifade edilen susma hakkı, tercümandan yararlanma hakkı, bilgi edinme hakkı ve masumiyet karinesi aşağıda ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

1. Tercüman ve Çeviri Hizmetlerinden Yararlanma Hakkı

Tercüman ve çeviri hizmetleri hakkına ilişkin Direktif, önceleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadıyla gelişmiş olan bu hakkı AB ikincil hukuk mevzuatı kapsamına alarak daha görünür hale getirmiştir.⁶⁴ Öğretide *Klip*'e göre, bu Direktifteki haklar, iç hukuka uyarlanmalarını gereksiz kılacak şekilde yalın ve açık bir şekilde kaleme alınmıştır.⁶⁵ Direktif, AB yakalama müzekkeresi kapsamındaki muhakeme işlemlerinin yanında bir üye devletin ulusal ceza yargılamaları bakımından da uygulama kabiliyeti bulacaktır.⁶⁶ Direktifle birlikte ceza muhakemesinde tercüman hakkından yararlanmak için gerekli olan temel kıstaslar ortaya konulmuştur. Direktifin m. 2 f. 2 hükmü üye devletler, şüpheli veya sanık ile müdafî arasında tercüme hizmeti sağlanması yükümlülüğünü getirmektedir.⁶⁷ Buna göre, üye devlet ilgili ülkenin dilini anlayamayan ve konuşamayan şüpheli veya sanıklara gecikmeksizin tercüman desteği sağlama mükellefiyeti altına sokulmuştur. Bu hak soruşturma ve kovuşturma aşamasında tercüman

⁶³ Sanık hakları hususunda geniş bilgi için bkz: Nur Centel&Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 21. Bası, Beta, 2022, 179 vd; Feridun Yenisey&Ayşe Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 10. Baskı, Seçkin, 2022, 201 vd; Veli Özer Özbek&Koray Doğan&Pınar Bacaksız, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 16.Baskı, Seçkin, 2023, 194 vd.

⁶⁴ Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 261.

⁶⁵ Klip, *European Criminal Law*, 326.

⁶⁶ Klip, *European Criminal Law*, 325; Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 415.

⁶⁷ Mitsilegas, "The European Union", 116; Klip, *European Criminal Law*, 325-326.

hakkından yararlanmanın yanı sıra polis sorgusu veya yargılama sırasındaki ara duruşmaları da kapsamaktadır (m. 2/4).⁶⁸ Bir başka deyişle bu Direktifte öngörülen haklar, zamansal olarak kişinin bir üye devlet yetkililerinin resmi tebliği veya başka bir şekilde bir suçun şüphelisi olduğunu öğrenmesinden kanun yollarına başvurulması da dâhil olmak üzere kesin hükme kadar olan tüm muhakeme safhaları bakımından geçerlidir.⁶⁹ Hakkın etkin bir şekilde uygulanabilmesi bakımından video konferans, telefon ve internet teknolojileri kullanılabilir. Bunun istisnası, tercümanın bizzat ilgili usuli işlem sırasında bulunmasının adil bir yargılanmanın sağlanması için gerekli olan hallerdir (m. 2/6).⁷⁰

Direktif çerçevesinde üye devletlere ceza yargılamasındaki dili anlayamayan sanık veya şüpheliye belli bir süre zarfında, savunma hakkının kullanılması ve adil bir yargılamanın temini için elzem olan belgelerin (*essential documents*) yazılı çevirilerinin sağlanması gerekmektedir (m. 3/1).⁷¹ Bu belgeler arasında iddianame, kişiyi hürriyetinden mahrum bırakan tutuklama türü kararlar ve her türlü karar yer almaktadır (m. 3/2). Yetkili makamlar her vakada bir belgenin tercümesinin elzem olup olmadığı konusunda karar vermelidir. Bu hususta şüpheli veya sanık ile müdafileri talepte bulunabilecektir (m. 3/3).⁷² Yazılı çeviride, adil yargılama hakkını zedelemeyecek, muhakemenin esasıyla ilgili olmayan kısımların çevrilmesi zorunluluğu bulunmamaktadır (m. 3/4).⁷³ İstisnai hallerde, sözlü tercüme veya tercümesi gerekli olan evrakın sözlü olarak özetlenmesi de yargılamanın adilliğine hanel gelmediği sürece mümkündür (m. 3/7). Bu hakların hayata geçirilebilmesi bakımından üye devletlerin, kendi ulusal hukuklarında tercümenin gerekli olmadığı veya tercümenin kalitesinin yargılamanın adil olmasını temin edecek vasıfta olmadığı hususunda şikayette bulunma imkanı tanımaları yükümlülükleri de bulunmaktadır (m. 3/5).⁷⁴ Bu Direktif kapsamında sağlanacak sözlü ve yazılı çeviri hizmetlerine ilişkin masraflar, üye devletler tarafından karşılanacaktır (m. 4).⁷⁵

⁶⁸ Mitsilegas, "The European Union", 116; Klip, *European Criminal Law*, 325.

⁶⁹ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 415.

⁷⁰ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 415; Esser, *Europäisches und Internationales Strafrecht*, 117.

⁷¹ Mitsilegas, "The European Union", 117; Böse, "Fundamental Rights Protection", 243.

⁷² Mitsilegas, "The European Union", 117.

⁷³ Klip, *European Criminal Law*, 327; Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 415.

⁷⁴ Mitsilegas, "The European Union", 117.

⁷⁵ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 416.

Avrupa Birliği Mahkemesi bu Direktifin kapsamı ve uygulama şartlarını ilk kez, 2015 tarihli *Covaci* davasında ele almıştır.⁷⁶ Ön karar usulü çerçevesinde Mahkeme'nin önüne gelen bu vakada öncelikle bu Direktifte tanınan hakları adil bir yargılanmanın temin edilmesi bağlamında değerlendirmiş; bu çerçevede, m. 2 hükmünde düzenlenmiş olan sözlü tercüme ile m. 3'te düzenlenmiş olan yazılı belge çevirisi haklarının kapsamının farklı olduğuna işaret etmiştir. Bu kapsamda Mahkeme, m. 3'te öngörülen yazılı çeviri hakkının şüpheli ve sanıktan sadır olan her türlü belgenin yazılı olarak çevrilmesi gerektiği şekilde anlaşılabilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Mahkeme, m. 3 hükmünün altında yatan düşüncenin sanığın kendisine yöneltilen suçlamaları öğrenmesi ve davasındaki temel evrakın ne olduğunu bilmesi olduğunu ifade etmiştir.⁷⁷ Bunun sonucu olarak, sanığın sunduğu her türlü yazılı dokümanın çevrilmesi gibi bir zorunluluk söz konusu değildir. Bu noktada Direktifin, sanığın anladığı bir dile sözlü veya yazılı tercüme (*in a language the individual understands*) hakkı tanınması nedeniyle, tercüme sunulan dilin mutlaka sanığın anadili olması gerekmemektedir.⁷⁸

2. Bilgi Edinme Hakkı

Ceza muhakemesinde bilgi edinme hakkına ilişkin Direktif de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadını tabiri caizse kodifiye etmek suretiyle, ikincil mevzuat marifetiyle üye devletlere bu konuda açık yükümlülükler yüklemektedir. Gerçekten bu konudaki AİHM içtihadı, çekişmeli yargılanma hakkıyla bilgi edinme hakkı arasında zorunlu bir bağ olduğu esasına dayanmaktadır.⁷⁹ Direktif genel olarak, şüpheli ve sanıkların, ceza muhakemesindeki bilgilendirilme ve haklarındaki suçlamaları öğrenme hakları ve bu nevi bir bilgilendirmenin şekil şartlarını düzenlemektedir.⁸⁰

Direktifin m. 3 hükmüne göre şüpheli veya sanığın, yargılamaya ilişkin haklardan etkin bir şekilde yararlanabilmesi bakımından, ulusal hukukta uygulandıkları şekliyle en azından şu haklar konusunda bilgilendirilmesi yükümlülüğü söz konusudur:

⁷⁶ 15 October 2015, Case C-216/14, criminal proceedings against Gavril Covaci.

⁷⁷ Para. 38; Klip, *European Criminal Law*, 32-327.

⁷⁸ Klip, *European Criminal Law*, 327; Opinion of Advocate General Wahl of 11 May 2017, Case C-278/16, criminal proceedings against Frank Sleutjes, para 40.

⁷⁹ Mitsilegas, "The European Union", 118.

⁸⁰ Esser, *Europäisches und Internationales Strafrecht*, 117-118.

- a) Avukat yardımından yararlanma hakkı;
- b) Adli yardımdan yararlanma (ücretsiz adli yardım ve bundan yararlanmanın koşulları) hakkı;
- c) Suçlamaların niteliği hakkında bilgilendirilme hakkı;
- d) Sözlü ve yazılı çeviriden yararlanma hakkı;
- e) Sessiz kalma hakkı.⁸¹

Üye devletler, sayılan bu haklar hakkında sözlü veya yazılı şekilde, basit ve anlaşılır bir dille bu bilgilendirmenin yapılmasını sağlamakla mükelleftir. Bu hususta, kırılğan durumdaki şüpheli ve sanıkların özel ihtiyaçları da gözetilmelidir.⁸² Bu Direktif kapsamındaki bilgi edinme hakkının en önemli unsurlarından biri de şüpheli ve sanığa sunulması gereken bir haklar mektubudur (*a Letter of Rights*).⁸³ Buna göre sanık ve şüphelilere, haklar mektubunu okuma ve hürriyetten alıkonuldukları sürece yanlarında bulundurmalarına izin verilmelidir (m. 4). Bu nevi bir mektubun verilmesi mükellefiyetiyle, kişinin hakları hakkında sözlü olarak da bilgilendirilmesinin doğurabileceği sakıncalar dengelenmiştir.⁸⁴ Direktif ekinde, bu nevi bir haklar mektubuna ilişkin örnek de sunulmuştur. Üye devletlerin, haklar mektubu sunma yükümlülüğü AB yakalama müzekkeresi usulünü de kapsamaktadır (m. 5).⁸⁵

Aşağıda ele alacağımız, çocukların ceza yargılanmasındaki haklarına ilişkin 2016/800 sayılı Direktif ise şüpheli veya sanık statüsündeki çocukların bilgi edinme haklarına ilişkin daha özel ve tafsilatlı hükümler içermektedir.⁸⁶ Direktifin üçüncü maddesinde sayılan haklara ilave olarak, şüpheli veya sanık yukarıda zikredilen mektupta ayrıca şu haklara ilişkin de bilgilendirilmelidir:

- Dava dosyasındaki evrakı inceleme hakkı;
- Konsolosluk yetkilileri ve bir kişiyi bilgilendirebilme hakkı;
- Acil tıbbi desteğe ulaşma hakkı;

⁸¹ M. 3/1; ayrıca bkz. Mitsilegas, "The European Union", 117-118; Klip, *European Criminal Law*, 312; Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 417.

⁸² M. 3/2; Mitsilegas, "The European Union", 118.

⁸³ Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 262-263.

⁸⁴ Klip, *European Criminal Law*, 313.

⁸⁵ Klip, *European Criminal Law*, 314.

⁸⁶ Klip, *European Criminal Law*, 314.

- Bir yargısal otorite önüne getirilinceye değin şüpheli veya sanığın hürriyetinden yoksun bırakılacağı azami saat ve günlerin sayısı (m. 4/2).⁸⁷

Haklara ilişkin mektup ayrıca ulusal hukuka göre yakalama kararının hukuka uygunluğuna itiraz; tutukluluk halinin değerlendirilmesi veya tahliye talebinde bulunma konularında temel bilgileri ihtiva etmelidir (m. 4/3). Öğretide, işte bu temel haklara ilişkin bilgilendirilme hakkının söz konusu hakların etkin bir şekilde kullanılabilmesi bakımından adeta bir anahtar niteliğinde olduğu ifade edilmektedir.⁸⁸ Bu noktada vurgulanması gereken bir diğer husus Direktifin m. 3 ve 4 hükümleriyle yeni haklar ihdas edilmediği; burada söz konusu olanın hâlihazırda ulusal hukukta tanınmış olan haklar hakkında bilgi edinme konusunda imkânın sağlanmış olmasıdır. Üye devletler bakımından, ulusal hukuktaki bu hakların asgari sınırını ise AİHM içtihatları belirlemektedir.⁸⁹

Direktifin m. 6 hükmünde suçlamalar hakkında bilgi edinme hakkı düzenlenmiştir. Bu kapsamda, şüpheli veya sanık işledikleri iddia edilen suç hakkında bilgilendirilmelidir. Benzer şekilde, yakalanan veya gözaltına alınan şüpheli veya sanıklar işledikleri suçlara ilişkin olanlar da dâhil olmak üzere bu koruma tedbirlerinin kendilerine uygulanma nedenleri hakkında bilgilendirilir (m. 6/2).⁹⁰ Direktif m. 6 f. 3 hükmüne göre de en geç iddianame mahkemeye sunulana kadar kişi suçlamaların niteliği ve vasfı hakkında detaylı bir şekilde bilgilendirilmelidir. Savunmanın, iddianame mahkemeye sunulduktan sonra ve fakat mahkeme tarafından incelemeden evvel suçlamalar hakkında detaylı bilgilendirilmesinin de yeterli olacağı kabul edilmektedir.⁹¹ Direktifin m. 7 hükmünde ise dosya inceleme hakkı düzenlenmiştir. Buna göre, ceza muhakemesinin hangi aşamasında olursa olsun, tutuklandığında ve hürriyetinden yoksun bırakıldığına, üye devletler tutuklama kararına etkin bir şekilde itiraz edilmesini sağlayacak evrakı, tutuklu veya avukatının almasına izin vermelidir (m. 7/1). Bu kapsamda üye devletler, en azından şüpheli veya sanığın leh veya aleyhinde olup olmadığına bakılmaksızın, yetkili mercilerin elinde bulunan maddi delillere erişme imkânı sağlamalıdır. Bu hak, adil bir yargılamanın sağlanması ve

⁸⁷ Ayrıca bkz. Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 417; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 263.

⁸⁸ Klip, *European Criminal Law*, 313; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 263.

⁸⁹ Klip, *European Criminal Law*, 313.

⁹⁰ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 417-418; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 264.

⁹¹ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 417-418.

savunma hazırlıkları bakımından önem taşımaktadır.⁹² Direktif belli hallerde bu hakkın kullanılmasına istisna getirilmesine müsaade etmektedir. Buna göre, adil yargılanma hakkına haneler getirilmeksizin, dosyadaki belli bilgi ve bilgilere erişim, bunların erişime açılması, şayet üçüncü kişilerin hayatı ve temel hakları bakımından ciddi bir tehdide yol açabilecekse veya erişim açılmasının reddi önemli bir kamu menfaatini korumak için elzemse reddedilebilir. Bu konudaki önemli kamusal menfaatlerin başında ulusal güvenliğin korunması gelmektedir (m. 7/4). Direktifte yer alan hakların hayata geçirilmesi bakımından, sanık ve müdafine bilgi edinme taleplerinin reddi kararlarına karşı itiraz usulünün de öngörülmesi düzenlenmiştir (m. 8). Böylece bu Direktifte de belli yaptırımlarla donatılmış usuli hakların kabulü anlayışı sürdürülmüş olmaktadır.⁹³

3. Avukat Yardımından Yararlanma Hakkı

Avukat yardımından yararlanma hakkı, ceza muhakemesindeki haklardan yararlanılabilmesi bakımından büyük önem arz eden, adeta diğer hakların etkin bir şekilde hayata geçirilmesi bakımından anahtar niteliğindedir. Bu hakkın önemine rağmen, üye devletlerin ceza muhakemesi sistemleri arasındaki önemli farklar, avukat hakkından yararlanma hakkına ilişkin asgari standartların belirlenmesi konusunda bilhassa Konsey ve Avrupa Parlamentosu arasındaki bir mutabakata varılmasını zorlaştırmış; üzerinde uzlaşılabilen noktaların çokluğu kendisini 59 maddelik dibacede (*preamble*) de göstermiştir. Buna ilave olarak Direktif hükümlerinde de çok sayıda istisna ve çekince hükmü yer almaktadır.⁹⁴ Buna karşın, avukat yardımından yararlanmaya ilişkin 2016/1919 sayılı Direktifle birlikte AB kanun koyucusu, savunanın haklarını daha da güçlendirmiştir. Bu Direktif yukarıda ele aldığımız 2013/48 sayılı avukat yardımından yararlanma hakkındaki Direktifin etkin bir şekilde hayata geçirilmesi amacıyla kabul edilmiştir.⁹⁵ Direktifin dibacesinde bu direktif kapsamındaki savunma haklarının AB Temel Haklar Şartı m. 47, AİHS m. 6 ve Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi m. 14 hükümlerinde düzenlenmiş olan adil yargılanma

⁹² Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 264.

⁹³ Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 265.

⁹⁴ Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 265-266.

⁹⁵ Esser, *Europäisches und Internationales Strafrecht*, 120-121; Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 417; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 266; Böse, "Fundamental Rights Protection", 244.

hakkı bağlamında anlaşılması gerektiği ifade edilmektedir.⁹⁶ Direktife göre avukat yardımından yararlanma hakkı hem şüpheli hem sanıkları kapsamaktadır (m. 1). Bu hakkın zamansal açıdan kapsamı, kişinin bir suç şüphesi altında olduğunu öğrenmesinden itibaren başlayıp, kanun yolları tamamlanıp karar kesinleşene kadar devam etmektedir (m. 2). Burada temel kıstas kişilerin avukat yardımından pratik ve etkin bir şekilde yararlanabilmelerinin temin edilmesidir.⁹⁷ Bunun hayata geçirilebilmesi için kişinin polis sorgusu sırasında, soruşturma makamları önünde, hürriyetinden alıkonulduktan hemen sonra ve duruşmaya çağırıldığı zaman duruşma öncesinde avukat yardımından yararlandırılması gerekmektedir (m 3).⁹⁸ Söz konusu yardımdan yararlanırken şüpheli veya sanığa arzu etmesi halinde avukatıyla özel görüşme imkânı tanınmalıdır. Sorğu sırasında avukat bulundurma hakkı Direktifte düzenlenmiştir (m. 3).⁹⁹

Belli hallerde kişi ceza muhakemesinde avukat yardımından yararlanma hakkından feragat edebilecektir. Bunun için m. 9 hükmünde yer alan şartların gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Buna göre feragate ilişkin karar, yeterince bilgilendirilmiş, gönüllü ve şüpheye yer bırakamayan bir rızanın sonucu olması gerekir. Feragat kararı sözlü veya yazılı olarak ifade edilebilir. Kişinin bu feragatini geri alması halinde, bu hakkından feragat ettiği dönemde yapılan usuli işlemler (procedural acts) geçerliliğini koruyacaktır.¹⁰⁰

Direktif, idari yargı makamları tarafından karara bağlanıp, ceza mahkemelerinde kendilerine itiraz edilebilen ve hapis cezasını gerektirmeyen hafif suçlar (*minor offences*) bakımından uygulama kabiliyeti bulmayacaktır (m. 2/4). Keza, Direktif disiplin ve askeri suçlar bakımından da uygulanmayacaktır.¹⁰¹ Buna ilave olarak direktifte bir şüpheli veya sanığın hürriyetinden alıkonulduğu yerin coğrafi uzaklığı nedeniyle kendisine gecikmesizin avukat temin edilmesinin imkânsız olduğu haller de sadece soruşturma aşamasıyla sınırlı olmak kaydıyla ilgili Hükümete geçici olarak bu hakkı askıya alma yetkisi tanınmıştır (m. 3/5).¹⁰² Benzer şekilde, istisnai hallerde başkalarının yaşamı ve temel hakları bakımından risk teşkil

⁹⁶ Klip, *European Criminal Law*, 314.

⁹⁷ Klip, *European Criminal Law*, 315.

⁹⁸ Klip, *European Criminal Law*, 315-316; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 266.

⁹⁹ Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 267.

¹⁰⁰ Klip, *European Criminal Law*, 316-317.

¹⁰¹ Klip, *European Criminal Law*, 315; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 268.

¹⁰² Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 269.

ettiği veya soruşturma makamlarının ceza yargılaması bakımından esaslı tehlikenin söz konusu olması nedeniyle derhal hareket etmeleri gereken durumlarda da bu hak soruşturma aşamasıyla sınırlı olmak kaydıyla geçici olarak askıya alınabilecektir (m. 3/6).¹⁰³

4. Masumiyet Karinesi

2016/343 sayılı Direktifte düzenlenen masumiyet karinesiyle, AB Temel Haklar Şartı m. 48'de yer alan ilkeler, ceza muhakemesinde uygulanabilir nitelikte detaylı bir düzenlemeye kavuşturulmuştur. Direktifle birlikte, masumiyet karinesinin belli veçheleri ve duruşmada hazır bulunma hakkı konusunda asgari ortak hükümler ihdas edilmiştir.¹⁰⁴ Ceza muhakemesinin her aşamasında uygulanabilen bu hak, şüpheli ve sanıkların kanuna göre suçlu oldukları ispatlanıncaya değin masum sayılmaları şeklinde tanımlanmıştır (m. 3).¹⁰⁵ İç hukukta kararın kesinleşmesinden sonra kendisine başvurulabilen hukuki yollar, AİHM'ye bireysel başvuru da dâhil olmak üzere bu Direktifin uygulama kapsamı dışındadır.¹⁰⁶ Kişi hakkında tutuklama koruma tedbirinin uygulanması, kendi başına kişinin suçlu olduğu şeklinde yorumlanamaz.¹⁰⁷ Keza, şüpheli veya sanığın suçluluğu ispatlanıncaya kadar, yetkililer sanığın suçluluğuna ilişkin açıklamalardan kaçınmalıdır. Buna karşılık bu yükümlülük, kamu otoritelerini bir suç soruşturmasıyla yakından irtibatlı durumlarda veya kamu menfaatini ilgilendiren hallerde bir ceza soruşturması hakkındaki bilgileri kamuya açıklamaktan alıkoymaz (m. 4/3).¹⁰⁸ Tüzel kişiler bilinçli bir şekilde Direktifin kapsamı dışında tutulmuştur. Bunun başlıca sebebi, belli durumlarda şirketlerin kendilerinin suçlanmasına neden olabilecek belgeleri ibraz etme zorunluluklarının olmasıdır.¹⁰⁹

Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) bu ilkeye ilişkin uygulamasında, bir suçtan müşterek fail olarak yargılanan kişilerden birinin iddia pazarlığı neticesinde hakkında hüküm verilmesinin, diğer müşterek faillerin suçunun ispatlandığı şeklinde yorumlanmaması gerektiği ve bunlar hakkında masumiyet karinesinin devam ettiğini kabul etmektedir.¹¹⁰ Direktifin belki

¹⁰³ Bu hususta detaylı bir değerlendirme için bkz. Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 269-270.

¹⁰⁴ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 424; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 277.

¹⁰⁵ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 424.

¹⁰⁶ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 424.

¹⁰⁷ Klip, *European Criminal Law*, 329.

¹⁰⁸ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 425.

¹⁰⁹ Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 278.

¹¹⁰ Bkz. Klip, *European Criminal Law*, 329-330; Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 425.

de önemli hükmü ispat külfetini düzenleyen 6. maddedir. Buna göre, üye devletler şüpheli ve sanıkların suçluluğunu ispat yükünün savcılığın (*prosecution*) üzerinde olmasını sağlamalıdır. Elbette bu durum hâkim veya yetkili mahkemenin kişinin leh ve aleyhindeki delilleri toplama yükümlülüğünü ortadan kaldırmayacaktır. Savunmanın da ilgili ulusal hukuka göre delil sunma hakkı saklıdır (m. 6/1). Direktifin m. 6 f. 2 hükmü ise şüpheden sanık yararlanır ilkesini düzenlemektedir. Buna göre, şüpheli veya sanığın suçluluğu hakkındaki herhangi bir şüphe onun lehine yorumlanır. Buna karşılık, bu kural kişinin suçluluğunu ispata ilişkin olduğu suç şüphesi, yakalama ve tutuklama gibi tedbirler bakımından uygulama kabiliyeti bulmayacaktır. Bir başka deyişle, koruma tedbirlerine müracaat edilmesi bakımından kişinin suçluluğu hakkında şüphenin varlığı kabul edilirken; mahkûmiyet kararı bakımından bu nevi bir şüphenin izale edilmiş olması gerekmektedir.¹¹¹

Direktifte, kişinin kendini suçlamama ve sessiz kalma hakları da düzenlenmiş bulunmaktadır (m. 7). Buna göre üye devletler, şüpheli veya sanıkların işledikleri şüphesi altında oldukları veya işlemekle suçlandıkları bir suç hakkında susma hakkını temin edecektir (m. 7/1). Benzer şekilde, kişinin kendini suçlamama hakkı (*nemo tenetur se ipsum accusare*) Direktif kapsamında yer almaktadır (m. 7/2).¹¹² Bu haklar, devlet yetkililerinin kanunda öngörülen koruma tedbirlerine müracaat etmek suretiyle, hukuka uygun şekilde delil elde etmelerinin önünde engel teşkil etmez. Bu, şüpheli veya sanığın iradesi dışında mevcut olan delilleri de ihtiva etmektedir. Örneğin susma hakkı, sanığın nefes, kan, idrar örneği ile DNA-Testi için gerekli olan dokuların alınmasına engel teşkil etmez.¹¹³

Direktifte masumiyet karinesine ilave olarak kişinin duruşmada bulunma hakkı da düzenlenmiş bulunmaktadır (m. 8-9). Buna karşın üye devletler aşağıdaki hallerde şüpheli veya sanığın suçluluğu veya masumiyeti hakkındaki bir kararı onun yokluğunda verebilir:

- Şüpheli veya sanığın, zamanında duruşma ve duruşmada bulunmamasının sonuçları hakkında bilgilendirilmiş olması;
- Şüpheli veya sanığın, duruşma hakkında bilgilendirilmiş ve kendisi tarafından veya Devlet tarafından atanmış bir avukat tarafından duruşmada temsil ediliyor olması (m. 8 II/a-b).

¹¹¹ Klip, *European Criminal Law*, 330-331; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 279.

¹¹² Esser, *Europäisches und Internationales Strafrecht*, 122.

¹¹³ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 425; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 280.

Yukarıdaki şartlara uygun olarak sanığın yokluğunda verilen karar infaz edilebilecektir (m. 8 f. 3). Üye Devletlerin mevzuatı, şüpheli veya sanığın yokluğunda yargılamaya müsaade ediyor olmasına rağmen, m. 8 f. 2 hükmündeki şartların, tüm çabalara rağmen şüpheli veya sanığa ulaşılamaması nedeniyle sağlanamadığı durumlarda da sanığın yokluğunda verilen karar infaz edilebilir. Bu durumda üye devletler, şüpheli veya sanığın karar hakkında bilgilendirilmesini sağlayacaktır. Özellikle, bu gibi kimseler yakalandıklarında karara itiraz edebilecekleri yolunda ve m. 9 kapsamında yeni bir yargılama veya başka bir hukuki korumadan yararlanma hakkı konusunda bilgilendirileceklerdir.¹¹⁴ Bu bağlamda üye devletler, şüpheli ve sanıkların duruşmaya etkin bir şekilde katılmalarını ve ulusal hukuktaki usullere uygun olarak savunma haklarını kullanmalarını temin etmelidir (m. 9/2). Üye devletler, şüpheli ve sanıkların, bu Direktifte düzenlenmiş olan haklarının ihlali halinde etkin hukuki çareleri sağlamalıdır (m. 10/1).¹¹⁵

5. Adli Yardımdan Yararlanma Hakkı

Kişinin avukat yardımından yararlanmasını mümkün kılan bir hak olan adli yardımdan yararlanma hakkı 2016/1919 numaralı Direktifte düzenlenmiştir. Buna göre adli yardım, bir üye devletin kişinin avukat yardımından yararlanmasının maliyetini karşılaması anlamına gelmektedir (m. 3). Temel Haklar Şartı m. 47 hükmüne istinat eden bu hak, aynı zamanda 2013/48 ve 2016/800 sayılı Direktifler üzerine bina edilmiştir. Bu Direktif yukarıda ele aldığımız 2013/48 sayılı avukat yardımından yararlanma hakkındaki Direktifin etkin bir şekilde hayata geçirilmesi amacıyla kabul edilmiştir.¹¹⁶ Bu Direktifler üzerindeki müzakereler, adli yardımdan yararlanabilecek kişilerin kapsamı ve sınırı konusuna dögümlenmiştir. Müzakereler neticesinde, hürriyetinden yoksun bırakılmış şüpheli ve sanıkların yanında ilgili ulusal hukukta zorunlu müdafî hakkından yararlanma hakkına sahip olanlar ve belli sorgu işlemlerine tabi tutulan kişilerin de adli yardım hakkından yararlanması kararlaştırılmıştır.¹¹⁷

Hakkın kullanılması bakımından benimsenen temel kıstas, kişinin etkin bir şekilde adalete erişiminin sağlanması bakımından adli yardımın gerekli olmasıdır.¹¹⁸ Bu şekilde, adli yardımdan yararlanma hakkı bakımından bir AB vatandaşı ile ilgili üye devletin vatandaşlarının eşit imkânlarla sahip

¹¹⁴ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 426.

¹¹⁵ Ayrıca bkz. Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 426; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 281.

¹¹⁶ Esser, *Europäisches und Internationales Strafrecht*, 122-123; Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 429; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 270-271.

¹¹⁷ Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 271-272.

¹¹⁸ Klip, *European Criminal Law*, 317.

olmaları öngörülmektedir.¹¹⁹ Bu haktan hürriyeti kısıtlanmış şüpheli veya sanıklar, Birlik Hukuku ve ulusal hukuk çerçevesinde avukat yardımından yararlanması gerekenler ile bir soruşturma ve delil elde etme tedbiri çerçevesinde en azından kimlik tespiti, yüzleşme ve keşfe katılan şüpheli ve sanıklar yararlanır (m. 2/1).¹²⁰ Ayrıca adli yardım hakkından, bir üye devlette şüpheli ve sanık statüsünde olan kişilerin yanı sıra hakkında AB yakalama müzekkeresi çıkarılmış ve müzekkereyi icra eden devlette tutuklanmış kişiler de yararlanabilecektir.¹²¹ Bunlara ilave olarak, esasen şüpheli veya sanık sıfatını taşımayan ancak polis veya başka bir yetkili ceza muhakemesi yetkilisi tarafından sorgulandığı sırada bu sıfatı kazanan kişiler de Direktifte öngörülen haktan yararlanabilecektir (m. 2/3).¹²²

Kişinin adli yardıma ihtiyaçlarının olup olmadığının belirlenmesinde malvarlığı (means) veya maruz kalınan (merits) suçlamaların niteliği ile bunların bir arada uygulanması suretiyle bir tespit yapılacaktır (m. 4).¹²³ Malvarlığını esas alan test kapsamında kişinin gelir, sermaye ve ailevi durumu gibi tüm objektif koşullar değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu nevi bir hesaplamada, avukat yardımının maliyeti ve ilgili üye devletteki yaşam standardı da değerlendirmeye dâhil edilecektir. Bütün bu unsurların değerlendirilmesi neticesinde şüpheli veya sanığın, bir avukat yardımını karşılama noktasında mali gücünün olup olmadığı saptanacaktır. Bir üye devletin, ilgili suçlamaları esas kıstas olarak belirlemesi halinde ise kişinin yargılandığı suçun ağırlığı, vakanın karmaşıklığı ve muhtemel cezanın ağırlığı gibi unsurlar esas alınacaktır. Bu değerlendirmeler ışığında kişinin, adli yardımdan faydalanmasının adalet menfaatlerine uygunluğu konusunda bir değerlendirme yapılacaktır.¹²⁴

Değerlendirmeler neticesinde, kişinin adli yardımdan yararlanmasına karar verildiği takdirde, gecikmeksizin her halükarda kişinin sorgusundan veya soruşturma işlemleri yapılmadan evvel kişi bu haktan yararlandırılmalıdır. Avrupa Birliği Yakalama Müzekkeresi kapsamında talep eden üye devlete teslim edilecek olan kişiler iadelerine veya teslim etmeme kararı kesinleşene kadar bu haktan yararlanabilirler (m. 5). Bu hak hem yakalama müzekkeresi çıkarılan hem de bu kararı icra eden üye devlette kullanılabilir.¹²⁵

¹¹⁹ Klip, *European Criminal Law*, 317; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 272.

¹²⁰ Klip, *European Criminal Law*, 317.

¹²¹ Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 271.

¹²² Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 429; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 272.

¹²³ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 429; Klip, *European Criminal Law*, 318.

¹²⁴ Klip, *European Criminal Law*, 318; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 272.

¹²⁵ Klip, *European Criminal Law*, 318; Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 430.

IV. Mağdur Haklarına İlişkin Mevzuat

Mağdur haklarına ilişkin 2012/29/EU sayılı Direktif, suç mağdurlarının korunması ve desteklenmesine ilişkindir. Direktif, daha önce aynı konuyu düzenleyen 2001/220/JHA sayılı Çerçeve Kararın yerini almış ve buna nazaran mağdur hakları konusunda daha yüksek bir korumanın sağlanması amacıyla kabul edilmiştir.¹²⁶ Direktif eleştirilere uğramış olmasına rağmen, genel olarak ceza muhakemesinde mağdurların konumunun güçlendirilmesi bakımından olumlu bir adım olarak değerlendirilmiştir. Zira mağdur hakları konusunda adım atılması hususunda ortaya çıkan genel bir ihtiyacın temel sebebi de mağdurların genelde AB ülkeleri ceza muhakemesi sistemleri yargılamalarında deyim yerindeyse kenarda bırakılmış olmalarıdır.¹²⁷ Mağdur haklarının uyumlaştırılması daha ziyade ortak bir Avrupa hukuk kültürü oluşturulması çabaları çerçevesinde izah edilmektedir.¹²⁸

Direktifin amacı, suç mağdurlarının ceza muhakemesinde bilgilendirilme, destek ve koruma sağlanmasıyla, ceza muhakemesine katılımlarının temin edilmesidir (m. 1/1).¹²⁹ Direktif mağdur kavramını, kanuni tanıma kavuşturmuştur. Buna göre mağdur; doğrudan bir suç nedeniyle maddi, manevi, duygusal zarara veya ekonomik kayba uğramış gerçek kişinin yanı sıra bir suç nedeniyle hayatını kaybeden kişinin ailesi ve kişinin ölümü dolayısıyla zarara uğrayan kişiler olarak tanımlanmıştır (m. 2/1). Direktifte yer alan mağdur hakları bilgi edinmeye ilişkin (m. 3-9) haklar; ceza muhakemesine katılıma ilişkin haklar (m. 10-17) ve korunma taleplerine ilişkin haklar (m. 18-24) şeklinde tasnif edilebilir.¹³⁰

Sanık hakları bakımından oldukça önemli sayılan bilgi edinme hakkı, mağdurların da kendilerine tanınan hakları kullanmaları bakımından büyük önem arz etmektedir. Direktif m. 4 f. 1 hükmüne göre, Üye Devletler mağdurların Direktifle sağlanan haklardan istifade edebilmeleri için yetkililerin onlarla irtibata geçtiği ilk andan itibaren gecikmeksizin şu bilgileri sağlamalıdır:

- Kendilerine sağlanacak desteğin türü ve bu desteğin kim tarafından sağlanacağı hakkında bilgilendirme. Gerekli hallerde bu bilgilendirme tıbbi destek, psikolojik destek de dahil olmak

¹²⁶ Hochmayr, AEUV Art. 82 kn. 29; Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 419.

¹²⁷ Willems, *The Principle of Mutual Trust*, 168.

¹²⁸ Willems, *The Principle of Mutual Trust*, 168.

¹²⁹ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 419.

¹³⁰ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 419.

üzere herhangi bir uzman yardımı ve alternatif konut imkanlarını içermelidir (m. 4 f. 1/a);

- Suç hakkında şikâyette bulunma usulü ve mağdurun bu usuldeki rolü hakkında bilgilendirme (m. 4 f. 1/b);
- Nasıl ve hangi koşullarda mağdur korumadan yararlanabilecekleri hakkında bilgilendirme (m. 4 f. 1/c);
- Nasıl ve hangi koşullarda hukuki tavsiye, adli yardım ve başka herhangi bir destek alabilecekleri hakkında bilgilendirme (m. 4 f. 1/d);
- Nasıl ve hangi koşullarda tazminat alabilecekleri hakkında bilgilendirme (m. 4 f. 1/e);
- Nasıl ve hangi koşullarda tercüman ve çeviri desteğe alabilecekleri hakkında bilgilendirme (m. 4 f. 1/f);
- Şayet suçun işlendiği yerden başka bir üye devlette mukimlirse, resmi mercilerle ilk iletişime geçilen üye devlette kendilerine sağlanabilecek özel tedbir, usul ve düzenlemeler hakkında bilgilendirme (m. 4 f. 1/g);
- Ceza muhakemesi kapsamında işlem yapan yetkili merciin haklarına saygı göstermemesi halinde şikayette bulunulabilecekleri usuller hakkında bilgilendirme (m. 4 f. 1/h);
- Vakalarıyla alakalı bilgilendirmede bulunabilecekleri iletişim bilgileri hakkında bilgilendirme (m. 4 f. 1/i);
- Mevcut onarıcı adalet hizmetleri (m. 4 f. 1/j);
- Nasıl ve hangi şartlarda ceza muhakemesine katılmak için yaptıkları masrafların karşılanacağı hakkında bilgilendirme (m. 4 f. 1/k).

Direktifte, mağdurların ceza muhakemesine katılımına ilişkin başlıca hakları ise şunlardır:

- Hukuki dinlenilme ve delil sunma hakkı (m. 10 f. 1);
- Kovuşturmaya yer olmadığına dair kararı inceleme hakkı (m. 11 f. 1);

- Onarıcı adalet hizmetlerinin sağlanması sırasında ikincil ve tekrar eden mağduriyetin, korkutma ve misillemeden (retaliation) korunmalarının sağlanması (m. 12 f. 1);
- Adli yardımdan yararlanma hakkı (m. 13);
- Yargılamaya katılmalarından kaynaklı masrafların karşılanması (m. 14);
- Ceza muhakemesinde müsadere edilen taşınır malvarlığının iadesi (m. 15);
- Failden tazminat talebi hakkı (m. 16 f. 1);
- Suçun işlendiği yerden başka bir üye devlette mukim olan mağdurun bundan kaynaklı zorlukların asgari seviyeye indirilmesi hakkı (m. 17).¹³¹

Direktifin m. 18 hükmüne göre, mağdurlar ve aileleri genel bir korunma (*right to protection*) hakkına sahiptir. Bu genel hakka ilave olarak Direktif, mağdura faille iletişime geçmeyi reddetme hakkı (m. 19); ceza soruşturmaları sırasında mümkün olan en geniş korunmadan yararlanma hakkı (m. 20) ve mahremiyetin korunması (m. 21) gibi hakları da düzenlemektedir.¹³² Direktifte ayrıca, özel korumaya ihtiyaç duyan mağdurlar (*victims with special protection needs*) ve çocuk mağdurlar (*child victims*) için öngörölmüş özel hükümler mevcuttur. Örneğin, özel koruma ihtiyacı içinde olan mağdurların korunması amacıyla mağdur ile failin, mağdurun ifade vermesi de dâhil olmak üzere göz teması kurulmasının önlenmesi için tedbirler alınması sağlanmalıdır. Bu gibi durumlarda, uygun olan iletişim teknolojisi kullanılabilir (m. 23 f. 3/a). Keza özel koruma ihtiyacı içinde olan bir mağdurun duruşma salonunda bulunmaksızın dinlenmesi, yine uygun bir teknoloji marifetiyle sağlanmasına yönelik tedbirler alınmalıdır (m. 23 f. 3/b). Mağdurun özel hayatına ilişkin, yargılama konusu suçla ilgisi olmayan sorulara mâni olunması için gerekli tedbirlerin alınması ve yargılamanın kamuya kapalı şekilde yapılmasını sağlayacak tedbirlerin alınması da bu kapsamda yer almaktadır (m. 23 f. 3/c-d).¹³³

Avrupa Konseyi'nin 2019 yılında mağdur hakları konusundaki görüşleri çerçevesinde Komisyon, 24.06.2020 tarihinde AB-Mağdur Hakları

¹³¹ Ayrıca bkz. Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 420.

¹³² Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 420.

¹³³ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 421.

Stratejisini (2020-2025) benimsemiştir.¹³⁴ Strateji belgesine göre mağdur haklarının geliştirilmesi ve mağdur hakları için birlikte çalışmadan müteşekkil ikili bir yaklaşım benimsenmiştir. Stratejide öncelikli meseleler olarak mağdurlarla etkin iletişim; en kırılgan durumdaki mağdurlara yönelik destek ve korumanın geliştirilmesi; mağdurların tazminat hakkından yararlanmasının kolaylaştırılması, tüm ilgili aktörler arasındaki işbirliği ve koordinasyonun güçlendirilmesi ve mağdur haklarının uluslararası boyutunun güçlenmesi sayılmaktadır.¹³⁵

V. Çocuk Yargılamasına İlişkin Mevzuat

Çocuk yargılamasına ilişkin 2016/800 sayılı Direktif, çocuk yargılamalarına ilişkin bir dizi kural getirmekte ve bu kurallar bütünü çocuklar lehine önemli düzenlemeler ihtiva etmektedir. Çocuk tanımı ise bu konudaki uluslararası sözleşmelere uygun bir şekilde 18 yaşın altındaki kişileri kapsamaktadır (m. 3). Direktif, kanun yolları da dâhil olmak üzere ceza muhakemesinin tüm aşamalarında uygulama kabiliyeti bulacaktır. Buna mukabil Direktif, kişinin hürriyetinden yoksun bırakılması sonucunu doğuran hafif suçlar hakkında yapılan yargılamalarda uygulanmayacaktır. Direktifin getirdiği en önemli yeniliğin, istisnai haller dışında çocuklara gecikmesizin avukat yardımından yararlandırılması hakkı olduğu ifade edilmektedir.¹³⁶

Yetişkinlere ilişkin savunma hakkına yönelik Direktiflerin hükümlerinin çocuklar hakkında da uygulanabileceği gibi, 2016/800 Direktif de çocuklara belli konularda ayrıcalıklar tanıyan kuralları öngörmektedir. Bu çerçevede aşağıdaki konularda çocuğun bilgilendirilmesi, çocuğun bir suç şüphelisi veya sanığı olduğunu öğrendiği sırada gerçekleştirilmelidir. Direktifte yer alan haklar katalogu arasında şunlar yer almaktadır:

- Velisini bilgilendirme hakkı (m. 5);
- Çocuğun feragat edemeyeceği, avukat yardımından yararlanma hakkı (m. 6);
- Çocuğun korunma, yetiştirilme, eğitim ve sosyal entegrasyon ihtiyaçlarını dikkate alarak bireysel durumunu değerlendirme talep etme hakkı (m. 7);

¹³⁴ Kotzur & van de Loo, AEUV Art. 82 kn. 14.

¹³⁵ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/eu-strategy-victims-rights-2020-2025_en

¹³⁶ Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 274.

- Tıbbi muayene ve gerektiğinde tıbbi destek hakkı (m. 8);
- Mümkün mertebe hürriyeti kısıtlayıcı koruma tedbirleri ve hapis cezası yerine alternatif tedbirlere başvurulması hakkı (m. 10, 11);
- Hürriyetinden yoksun bırakıldığı takdirde çocuğa, bu sırada özel muamelede bulunulması hakkı (m. 12);
- Mahremiyetin korunması hakkı. Burada çocuk yargılanmasındaki duruşmaların kamuya açık olamayacağı kastedilmektedir (m. 14);
- Çocuğun üstün yararı bakımından sakıncalı olan haller de dahil olmak üzere belli durumlarda velisinden başka bir kişi tarafından yargılamada kendisine eşlik edilmesi hakkı (m. 15/2).
- Çocuğun duruşmada bulunma hakkı (m. 16);
- Adli yardımdan yararlanma hakkı (m. 18).
- Direktifte sayılan hakların ihlali halinde çocuğa uygun tazminin sağlanması hakkı (m. 19).¹³⁷

Direktif çocuk yargılaması usulüne ilişkin de detaylı düzenlemeler ihtiva etmektedir. Örneğin, m. 9 hükmü çocuğun polis veya diğer ceza yargılama makamları tarafından gerçekleştirilen sorgusunun, olayın şartları kapsamında uygun olması halinde işitsel-görsel (audio-visual) kaydının alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu hususta değerlendirme yapılırken, avukatın hazır bulunup bulunmadığı da dikkate alınacaktır. Her halükârda, çocuğun üstün menfaati öncelikli değerlendirme kistası olmalıdır.¹³⁸ Ayrıca çocuk yargılamalarının mümkün olan ihtimam ve uygun süre zarfında neticelendirilmesi gerekmektedir (m. 13). Bu kapsamda, ceza yargılaması safahatında veya çocukların alıkonuldukları kurumlarda çalışan yetkililerin, çocuk psikolojisi ve iletişimi konusunda eğitime tabi tutulmaları gerekmektedir (m. 20/1).¹³⁹ Buna ilave olarak, çocuk yargılamasına katılan hâkim ve savcılarının, tarafsızlıklarına hâle gelmeksizin konu hakkında meslek içi eğitimden geçirilmeleri hususunda üye devletlerin gerekli tedbirleri alması öngörülmektedir (m. 20/II).

¹³⁷ Klip, *European Criminal Law*, 352; Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 427-428; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 274-276.

¹³⁸ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 428.

¹³⁹ Ayrıca bkz. Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 428.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 2016/800 sayılı direktif, çocukların savunma haklarının etkin bir şekilde korunması bakımından önemli bir merhale teşkil etmektedir. Bu sahada çocuklara tanınan haklar, benzer durumdaki yetişkinlere tanınanlara nazaran daha geniştir. Bu noktada özellikle, çocukların özel durumunu göz önüne alan düzenlemeler ön plana çıkmaktadır. Öğretide Direktifin kapsamının hafif suçlara ve ilgili ulusal hukukta ceza yargılaması olarak tavsif edilmeyen yargılamalara teşmil edilmemiş olması eleştiri konusu olmasına rağmen, bu mevzuatın çocukların yargılamadaki haklarının korunması bakımından önemli bir adım teşkil ettiği de görülmektedir.¹⁴⁰

Sonuç

Ceza ve ceza muhakemesi hukuku, devlet egemenliğinin ve dolayısıyla ulusal hukukun en belirgin olduğu alanlardandır. Her ne kadar üye devletlerin hukuk sistemleri ortak bir gelenekten gelse de her devlet birbirinden oldukça farklı sistemlere sahiptir. Bu nedenle, konumuzu teşkil eden şüpheli, sanık ve mağdurların ceza muhakemesindeki haklarının bir dizi tematik Direktif marifetiyle uyumlaştırılması Birlik Hukukunda bilhassa Lizbon Anlaşması sonrası dönemde ceza muhakemesi hukuku alanındaki en önemli gelişmedir. Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle, birincil hukukta tanınan bu yetkiye istinaden AB kanun koyucusu, ceza muhakemesinde sanık ve mağdur haklarına ilişkin asgari kuralların kodifiye edilmesi suretiyle uyumlaştırılması yolunda önemli adımlar atmıştır. Ceza ve ceza muhakemesi sahasındaki bu uyumlaştırma ihtiyacının arkasında Birliğin genel amacı olan özgürlük, güvenlik ve adalet sahasının inşası ve korunmasına hizmet edilmesi yatmaktadır. Ceza hukuku alanında bu amaçlara yönelik en önemli tehditler mal, hizmet, sermaye ve kişilerin yanı sıra suç ve suçluluğun da *Schengen* bölgesinde serbestçe dolaşıyor olmasıdır. Bu nedenle Avrupa ceza adaletinin sınır aşan suçlar ve AB'nin menfaatlerini etkileyen suçlara yoğunlaşmış olması tesadüf değildir.¹⁴¹ Böylelikle ABİA ilk kez sanığa ilişkin haklar alanında minimum uyumlaştırma yetkisini açık bir biçimde vermiştir.

Somut olarak ifade etmek gerekirse, birincil hukuk hüviyetindeki Lizbon Anlaşması'nın m. 82 I hükmüyle birlikte mahkeme kararlarının karşılıklı olarak tanınması, cezai işlerde de birliğin temel yapısal unsurlarından biri

¹⁴⁰ Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 276.

¹⁴¹ Brodowski, "European Criminal Justice", 227-228.

haline gelmiştir.¹⁴² Keza aynı hükümle birlikte Birliğe, daha önce Birliğin mevzuat çıkarma yetkisinin tartışmalı olduğu, ceza muhakemesi sahasında belli alanlarda uyumlaştırma yetkisi artık açıkça devredilmiş bulunmaktadır.¹⁴³ Böylece, Birlik üyesi ülkelerin sadece maddi ceza hukuku değil aynı zamanda ceza muhakemesi hukuku da Birlik mevzuatının tesiri altına girmiştir. Bu doğrultuda ABİA m. 82 hükmü ortaya çıkmakta olan “Avrupa Ceza Muhakemesi Hukukunun” temelini teşkil etmektedir.¹⁴⁴ Temel hakların korunmasını teşvik etmek, arttırmak ve Avrupa ceza adalet alanında etkin bir adli koruma mekanizması geliştirmek için gerekli görülen uyumlaştırma yetkisinin, karşılıklı tanıma ilkesi çerçevesinde adli işbirliği işleyişini kolaylaştırmak adına yasal temel oluşturulması ulusal yargılamalarda da uygulanabilir direktiflerin kabul edilmesi de yukarıda izah edilen amaçlara hizmet etmektedir. Bu çerçevede, ceza muhakemesinde temel haklara ilişkin asgari kuralların belirlenmesinin temel amacı, karşılıklı tanıma ilkesinin üye devletler arasında güvenin tesisi suretiyle hayata geçirilmesi olduğundan, bu amacın hayata geçirilmesi yönünde önümüzdeki dönemde de ceza muhakemesi alanında uyumlaştırma faaliyetlerinin devam edeceğini öngörmek pek zor olmayacaktır.

¹⁴² Mitsilegas, “The European Union”, 115; Suhr, AEUV Art. 82 kn. 1.

¹⁴³ Hecker, *Europäisches Strafrecht*, 10; Mitsilegas, *EU Criminal Law*, 257.

¹⁴⁴ Satzger, AEUV Art. 82 kn. 1.

Kaynakça

- Asp, Peter, 'Mutual Recognition and the Development of Criminal Law Cooperation within Europe' in *Harmonisation of Criminal Law in Europe*, ed. EJ Husabo/A Strandbakken, (Antwerpen: Intersentia, 2005).
- Böse, Martin "Kompetenzen der Union auf dem Gebiet des Straf- und Strafverfahrensrechts", in *Europäisches Strafrecht*, ed. Martin Böse, 2. Auflage, (Baden-Baden: Nomos, 2021).
- Böse, Martin, "Fundamental Rights Protection", *The Cambridge Companion to European Criminal Law*, ed. Kai Ambos ve Peter Rackow, 231-253 (Cambridge: Cambridge University Press, 2023)
- Böse, Martin, in *EU-Kommentar*, ed. Ulrich Becker, Armin Hatje, Johann Schoo ve Jürgen Schwarze, 4. Auflage (Baden-Baden: Nomos, 2018) AEUV Art. 82.
- Bostancı Bozbayındır, Gülşah, *Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Birliği Ceza Hukuku*, (Ankara: Adalet, 2019).
- Brodowski, Dominik "European Criminal Justice- From Mutual Recognition to Coherence", in *20 Years Anniversary of the Tampere Programme*, ed. Sergio Carrera, Deirdre Curtin ve Andrew Geddes, 225-238 (Florence: European University Institute, 2020).
- Centel, Nur & Zafer, Hamide, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 21. Bası, Beta, 2022.
- Esser, Robert, *Europäisches und Internationales Strafrecht*, 2. Auflage (München: C. H. Beck, 2018).
- Hecker, Bernd, 'Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Ceza Hukuku' Çev: Gülşah Bostancı Bozbayındır, in: *Küresel Bakış Çeviri Hukuk Dergisi*, (Yıl 3, Sayı 11, Ekim 2013). 31-49.
- Hecker, Bernd, *Europäisches Strafrecht*, 6. Auflage (Berlin: Springer, 2021).
- Hochmayr, Gudrun, in *Frankfurter Kommentar zu EUV, GRC und AEUV*, ed. Matthias Pechstein, Carsten Nowak ve Ulrich Häde, Band II (Tübingen: Mohr Siebeck, 2017), AEUV Art. 82.
- Kotzur, Markus & van de Loo, Janwillem, in *Vertrag über die Arbeitsweise der Europäischen Union Kommentar*, ed. Rudolf Geiger, Daniel-Erasmus Khan, Markus Kotzur ve Lando Kirchmair, 7. Auflage (München: C. H. Beck, 2023) AEUV Art. 82.
- Mitsilegas, Valsamis "The European Union and the rights of individuals in criminal proceedings", in *The Oxford Handbook of Criminal Process*, ed. Darryl K. Brown, Jenia I. Turner ve Bettina Weisser, 115-136, (Oxford: Oxford University Press, 2019).

- Mitsilegas, Valsamis, *EU Criminal Law* (Oxford: Hart Publishing, 2022).
- Özer Özbek, Veli & Doğan, Koray & Bacaksız, Pınar, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 16.Baskı, Seçkin, 2023.
- Rosenau, Hennig & Petrus, Szabolcs, in *Europäisches Unionsrecht*, ed. Christoph Vedder & Wolff Heintschel von Heinegg, 2. Auflage (Baden-Baden, Nomos, 2018), AEUV Art. 82.
- Satzger, Helmut, “Grundsätze eines europäischen Strafrechts“ in *Europäisches Strafrecht*, ed. Martin Böse, 2. Auflage, 61-98 (Baden-Baden: Nomos, 2021).
- Satzger, Helmut, in *Beck'sche Kurz Kommentare, Vertrag über die Europäische Union, Vertrag über die Arbeitsweise der Europäischen Union, Charta der Grundrechte der Europäischen Union (EUV/AEUV)*, ed. Rudolf Streinz ve Walther Michl, 3. Auflage 2018 (München: C. H. Beck, 2018) AEUV Art. 82.
- Spencer, John R “EU Criminal Law” in *European Union Law*, ed. Catherine Bernard ve Steve Peers, 761-790, 2. Ed., (Oxford: Oxford University Press, 2017).
- Suhr, Oliver, in *EUV/AEUV Der Verfassungsrecht der Europäischen Union mit Europäischer Grundrechtecharta*, ed. Christian Calliess ve Matthias Ruffert, 5. Auflage (C. H. Beck: München, 2016) AEUV Art. 82.
- Willems, Auke, *The Principle of Mutual Trust in EU Criminal Law* (Oxford: Hart Publishing, 2021).
- Wouters, Jan; Ovadek, Michal, *The European Union and Human Rights* (Oxford: Oxford University Press, 2021).
- Yenisey, Feridun & Nuhoglu, Ayşe, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 10. Baskı, Seçkin, 2022.